

Erfgoedvisie (2017-2030)

met Uitvoeringsprogramma (2023-2026)

Colofon

Titel:	M. Horst (2022). <i>Erfgoedvisie (2017-2030) met Uitvoeringsprogramma (2023-2026)</i> . Landschap Overijssel. Dalfsen.
Versie:	Beleids- en beheerversie 2.0
Datum:	December 2022
Beoordeling:	Managementteam (5 december 2022) Raad van Toezicht (14 december 2022)
Vaststelling:	Managementteam (2 oktober 2017 en 5 december 2022)
Werkgroep (2017):	Eibert Jongsma, Krista Esselink, Martin Degen, Martien Knigge, Kristian van Oene en Martijn Horst
Meelezers (2022):	Eibert Jongsma, Jeroen Buunen, Geert Schoemakers, Linde Stokvis, Niek Oosterbaan, Celeste Alink, Carin de Cloe, Hans Pohlmann en Roel Kosse
Foto voorkant:	Landgoed Soeslo (Martijn Horst)

De oerlandschappen van Overijssel

	zeekleilandschap		rivierenlandschap
	beekdallandschap		laagveenlandschap
	hoogveenlandschap		dekszandlandschap
	stuwwallandschap		

Samenvatting

Inleiding

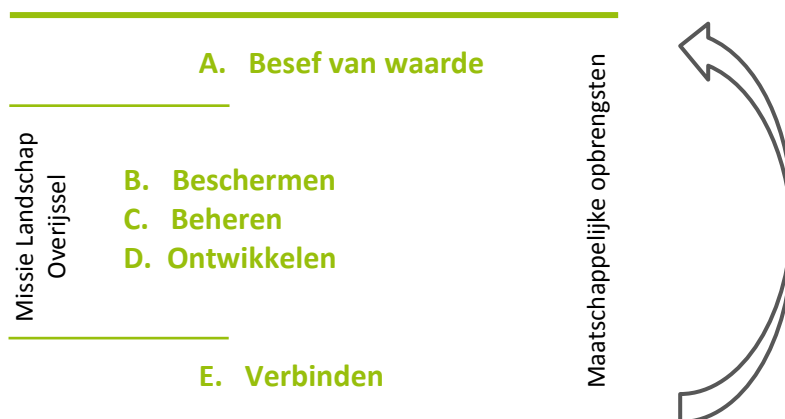
Iedere dag, overal in Overijssel, werken wij bij Landschap Overijssel aan het optimaliseren van natuur- en erfgoedwaarden. Dat doen we al vanaf 1932 en dat willen we de komende jaren verder uitbouwen. Bij de start van de Erfgoedvisie in 2017 hebben we in het eerste Uitvoeringsprogramma (2017-2022) ervoor gekozen om met een brede blik van start te gaan. Met de ervaring die we hebben opgedaan in het eerste uitvoeringsprogramma gaan we onszelf aanscherpen in dit tweede Uitvoeringsprogramma (2023-2026), zowel op inhoudelijke thema's als op het aantal uitvoeringsopgaven dat daarbij hoort. De structuur van vijf thema's en twaalf ambities blijft daarbij staan.

Methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters'

Onze omgeving zit vol met elementen die onze voorouders er in hebben 'gezet'. Wie het verhaal van het landschap kent, gaat met heel andere ogen naar het landschap kijken en leert het herkennen. Er zijn verschillen per regio, doordat een veengebied nu eenmaal niet op dezelfde manier kan worden ingericht als een zandgebied. Zo kreeg elke streek z'n eigen gezicht. Maar wie kent het levensverhaal, de biografie van zijn landschap? Om deze kennis bij te spijkeren en daarmee de band met het landschap te versterken, hebben we de methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' ontwikkeld. Het is een methode die de geschiedenis van de eigen omgeving herkenbaar uitlegt en inwoners leert hun eigen landschap te lezen. Binnen de methode wordt met drie grote lijnen gewerkt: 1. de landschapsmatrix, 2. de drie tijdsvensters en 3. het dorpslandschap. Deze zijn voor elk landschap anders en toch heel herkenbaar.

Om tafel voor de Erfgoedvisie (2017-2030)

Met de methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' als ruggengraat willen we de komende jaren erfgoed op de kaart zetten, besef van waarde creëren en naar de toekomst kijken. Onze missie is om samen met bewoners, bedrijfsleven, partnerorganisaties en overheden het verhaal van het landschap op te halen en daarmee erfgoed te verankeren op de plek waar het thuis hoort: op lokaal niveau in de dorpen en buurtschappen van Overijssel. Dit doen we zowel op onze eigen terreinen als daarbuiten en in samenwerking met allerlei andere partijen. We hebben daarvoor een visie met 5 thema's, 12 ambities en 35 uitvoeringsopgaven opgezet.

De thema's en ambities zijn opgesteld voor de lange termijn; tot 2030. Het uitvoeringsprogramma is juist opgesteld voor de korte tot middellange termijn; van 2023 tot 2026. Dat betekent dat er een verschil in aanscherping is geweest. De thema's en ambities zijn abstract en bieden ruimte om in te springen op de actualiteit. De uitvoeringsopgaven zijn zo concreet mogelijk.

5 thema's, 12 ambities (2017-2030)

A. Besef van waarde

- A1. (A) Wij creëren besef van waarde voor aardkunde, archeologie, cultuurlandschap, historische bouwkunst en immaterieel erfgoed.
- A2. Wij brengen met onze methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' de gelaagdheid van het landschap en het bijbehorende erfgoed onder de aandacht.

B. Beschermen

- B1. (A) Wij agenderen actief opgaven voor erfgoed, met name bij een hoge mate van urgentie of bedreiging.
- B2. (A) In uitzonderlijke gevallen zetten we het verwerven van objecten en terreinen in om erfgoed te beschermen.

C. Beheren

- C1. Bij inrichting en beheer op onze eigen terreinen behoort omgang met erfgoed tot onze primaire doelstellingen.
- C2. (A) Bij erfgoed van derden zetten wij in op betrokkenheid van de eigenaren, een gedegen kennisniveau en uitvoering.

D. Ontwikkelen

- D1. Bij ruimtelijke opgaven maken wij ons sterk om erfgoed integraal mee te nemen.
- D2. De zeven natuurlijke landschappen (van onze landschapsmatrixen) gebruiken we als basis voor de transitie van onze leefomgeving.
- D3. (A) Op basis van ons afwegingskader dagen wij anderen uit om samen met ons kansrijke erfgoedvoorstellen op te pakken en uit te voeren.

E. Verbinden

- E1. Wij verbinden en verankeren erfgoed op lokaal niveau met bewoners, vrijwilligers, bedrijfsleven en overheden.
- E2. De veelzijdige geschiedenis van ons erfgoed dragen wij uit in kleine en grote culturele projecten.
- E3. Wij zoeken zoveel mogelijk samenwerking met andere (gebieds)partijen om samen aan het erfgoed van Overijssel te werken.

(A) Op basis van de criteria in het afwegingskader (zie bijlage 7)

Aan de slag met het uitvoeringsprogramma (2023-2026)

Met dit tweede uitvoeringsprogramma geven we onszelf een inspanningsverplichting om met erfgoed aan de slag te gaan. Daarvoor hebben we onder de twaalf bestaande ambities (2017-2030) 28 nieuwe uitvoeringsopgaven (2023-2026) opgesteld. Samenwerking met andere partijen is voor ons een belangrijke voorwaarde om onze erfgoedambities en die van anderen te realiseren. Want we kunnen en willen het niet alleen doen. Afhankelijk van externe samenwerkingspartners en beschikbare financiën bekijken we welke uitvoeringsopgaven we wanneer op kunnen pakken.

Inspireren met de onderzoeksagenda (2023-2026)

Ook in de nieuwe uitvoeringsperiode dagen we onszelf en anderen uit om het Overijsselse erfgoed te onderzoeken en met de resultaten vervolgonderzoeken te initiëren, beleid te beïnvloeden en uitvoeringsprojecten op te zetten. Hiervoor hebben we een onderzoeksagenda opgezet waarin zestien onderzoekopgaven en 29 deelonderzoeken zijn opgenomen. Vijf van deze onderzoeksvragen hebben wij gekoppeld aan ons uitvoeringsprogramma en gaan wij zelf actief oppakken. Met de andere onderzoekopgaven willen we studenten, vrijwilligers, historische verenigingen en andere organisaties inspireren om ook onderzoek te doen naar het Overijssels erfgoed.

Voorwoord

Onze erfgoedtak wordt volwassen

Erfgoed is bij Landschap Overijssel niet iets dat alleen voor de vorm in onze statuten wordt genoemd. We willen ons prachtige erfgoed door kunnen geven aan de volgende generaties. Dat is niet nieuw, want dat doen we vanaf onze oprichting in 1932 natuurlijk altijd al. We hebben niet voor niets 42 Rijksmonumenten, 25 landgoederen en vier van de vijf Overijsselse raatakkercomplexen in bezit. En ook buiten onze eigen terreinen zijn we al decennia actief met projecten gericht op het behoud en beheer van cultuurhistorische elementen. Maar vanaf het moment dat we in 2017 een Erfgoedvisie opstelden en een nieuwe functie voor een Specialist Erfgoed vorm gaven, denk ik dat we mogen zeggen dat we erfgoed op een meer gestructureerde manier benaderen.

En ik kan u zeggen dat ons dat goed bevalt. Met onze methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' komen we met erfgoed dichtbij de bewoners van Overijssel. We leggen de complexe gelaagdheid van het landschap op een vereenvoudigde manier uit. En het begrijpen van je eigen landschap geeft niet alleen identiteit, maar ook enthousiasme, waardoor wij samen met bewoners het prachtige Overijsselse landschap kunnen beheren, beschermen én ontwikkelen. Elke keer valt het mij daarbij weer op hoe gevarieerd ons landschap is en hoeveel verhalen op al die prachtige plekken te vertellen zijn. Daar zijn we nog lang niet mee klaar.

Terugkijkend op de laatste vijf jaar kan ik zeggen dat onze erfgoedtak volwassen aan het worden is. Met ons vorige Uitvoeringsprogramma (2017-2022) kozen we voor een brede aanvliegeroute. We zetten in op het creëren van besef van waarde, met onze Overijsselse Voorbeeldgebieden en de Aardkundige Fenomenen, en het beheren van onze eigen landgoederen met het project Landgoederen van Textiel. We schreven landschapsbiografieën, waaronder voor het Nationaal Park Sallandse Heuvelrug & Twents Reggedal, en verbonden bewoners met hun landschap in projecten als Dorpslandschappen. Dan heb ik het nog niet eens gehad over het meenemen van erfgoed in onze Natura 2000-plannen, het opstarten van erfgoed als volwaardige discipline in onze beheerplannenreeks en alle onderwerpen die in onze Onderzoeksagenda (2017-2022) door stagiairs, afstudeerders en vrijwilligers zijn opgepakt. Iedereen die daar aan mee heeft gewerkt: hartelijk dank! Erfgoed leeft binnen Landschap Overijssel en daar zijn we maar wat blij mee.

Bij het volwassen worden hoort ook dat we meer focus gaan aanbrengen. Met name voor de grote opgaven die in de komende jaren op ons landelijk gebied gaan afkomen. Erfgoed is daarbij allang niet meer de hindermacht waar het voorheen voor werd aangezien. Sterker nog, mijn mening is dat we in de nabije toekomst ons erfgoed nog hard nodig gaan hebben. Want als mij iets opvalt, is dat erfgoed in de huidige landschapsdiscussies een bijzondere rol vervult. Namelijk als verbinder van mensen. Erfgoed zit namelijk in iedereen. Of je nu specialist, beheerder, bewoner, beleidsambtenaar of manager bent. Voor erfgoed in je eigen omgeving zet je een stapje extra. Dat gevoel stralen we als Landschap Overijssel uit en dat gaan we de komende jaren nog meer doen met ons nieuwe uitvoeringsprogramma (2023-2026).

Ik wens u veel leesplezier en daag u uit om u, samen met ons, in te zetten voor het erfgoed in ons prachtige Overijsselse landschap.

Eibert Jongasma
Manager Landschap

Inhoudsopgave

Vier hoofdstukken en zeven bijlagen

Samenvatting	4
Voorwoord	6
1. Inleiding	10
2. Dorpslandschappen en tijdsvensters	14
Natuurlijke landschappen in Overijssel	18
3. Erfgoedvisie (2017-2030)	20
3.1 Besef van waarde (A)	22
3.2 Beschermen (B)	22
3.3 Beheren (C)	23
3.4 Ontwikkelen (D)	23
3.5 Verbinden (E)	25
4. Uitvoeringsprogramma (2023-2026)	26
Bijlagen	32
<u>Landschappelijke verdieping</u>	
Bijlage 1: Landschapsmatrixen van Overijssel	34
Bijlage 2: Erfgoedthema's in Overijssel (tijdsvenster 1, 2 en 3)	36
Bijlage 3: Onderzoeksagenda (2023-2026)	42
<u>Beheerbijlagen</u>	
Bijlage 4: Procesbeschrijvingen (Rijks)monumentaal erfgoed	50
Bijlage 5: Kwaliteitsrichtlijnen (Rijks)monumentaal erfgoed	55
Bijlage 6: Metaaldetectieprotocol	59
Bijlage 7: Afwegingskader bij erfgoedambities	60

1. Inleiding

Positionering en uitgangspunten

Aanleiding

Iedere dag, overal in Overijssel, werken wij bij Landschap Overijssel, aan het optimaliseren van natuur- en cultuurhistorische waarden. Dat doen we al vanaf 1932 en dat willen we de komende jaren nog verder uitbouwen. Een belangrijke slag die we daarbij willen slaan is om meer structuur te geven aan onze omgang met de cultuurhistorische waarde van het landschap. We willen onszelf daarom nadrukkelijker als erfgoedorganisatie gaan neerzetten. Zowel op onze eigen terreinen als daarbuiten en in samenwerking met allerlei andere partijen. Om deze ambitie impuls te geven is deze erfgoedvisie geschreven.

Wat is erfgoed voor ons?

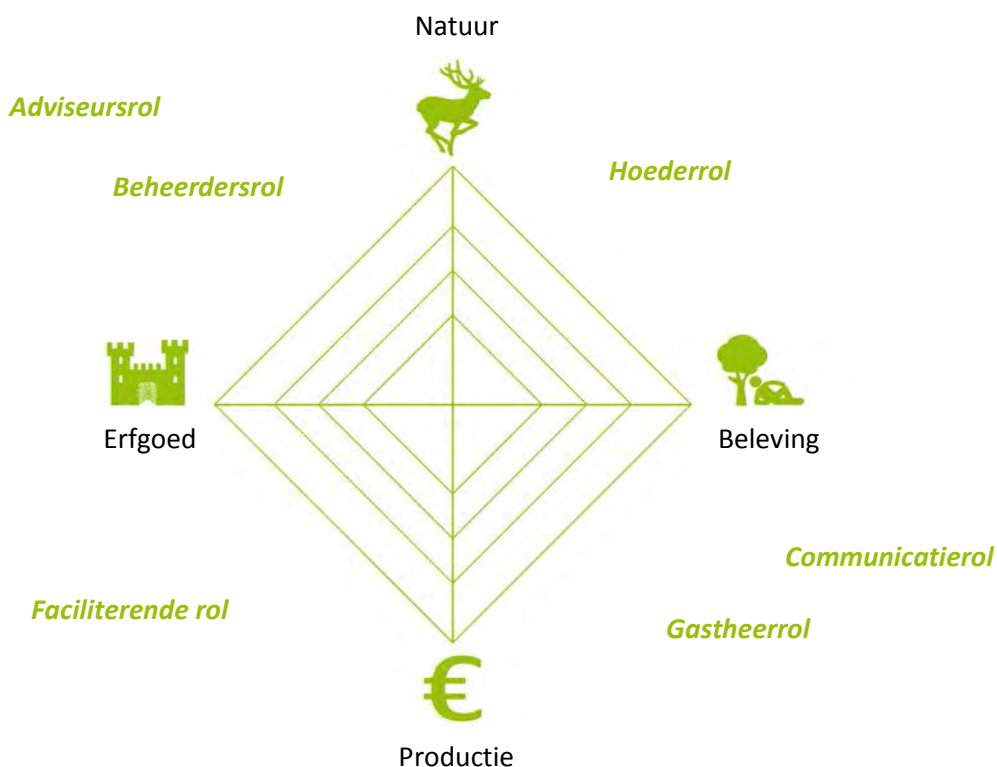
Erfgoed is voor ons gerelateerd aan landschap. Het is voor ons breder dan de klassieke indeling van cultuurhistorie. Hiervoor worden vaak archeologie, historische geografie en monumenten aangehaald. Deze onderschrijven wij natuurlijk, maar wij willen ook nadrukkelijk aardkunde en immaterieel erfgoed meenemen. Onder erfgoed verstaan wij dan aardkunde, archeologie, cultuurlandschap (incl. historische ecologie), historische bouwkunst en immaterieel erfgoed. Erfgoed is daarmee voor ons hetgeen het verhaal van het landschap vertelt en de wereld van onze voorouders laat zien.

Onze rol in de erfgoedwereld

Wanneer wij in de erfgoedwereld aan de slag gaan, kan onze rol verschillen. We hebben dat in ons gedachtegoed 'Quattro Stagioni' en onze missie en visie uitgewerkt. Het zwaartepunt van onze werkzaamheden ligt op het vlak van het creëren van besef van waarde, goede voorbeelden geven en het enthousiasmeren van anderen. Dat kan bijvoorbeeld het ontwikkelen van kennis, het beïnvloeden van beleid, het maken van een landschapsontwerp of de monitoring van landschapselementen zijn. Het geeft aan dat we als organisatie een duizendpoot zijn in de erfgoedwereld. Eén die partijen met elkaar verbindt en zowel met de voeten in de klei staat als een onderzoeksrapportage oplevert.

“Erfgoed gaat bij Landschap Overijssel over vijf onderwerpen. Aardkunde, zoals oeverwallen en stuwwallen. Archeologie, alles wat zich onder de grond bevindt. Historisch cultuurlandschap, zoals karrensporen, grenswallen en heidevelden. Historische bouwkunst, zoals landhuizen en watermolens. En tot slot, immaterieel erfgoed, zoals verhalen en gebruiken.”

Martijn Horst
Specialist erfgoed

Samen met partners werken aan erfgoed

In onze aanpak willen we nadrukkelijk samenwerken met andere organisaties, want we kunnen en willen het niet alleen doen. We zien daarvoor vier verschillende samenwerkingspartners. Onze belangrijkste partners zijn de inwoners van Overijssel, want samen met hen willen we het verhaal van het landschap ophalen en vertellen. Op lokaal niveau hebben we daarom de ambitie om samen met lokale organisaties als historische verenigingen, plaatselijke belangen en lokale natuur- en landschapsorganisaties aan de slag te gaan. Verder is onze ambitie om met andere (erfgoed)beheerders, zoals landgoederen, Overijssels Particulier Grondbezit, IJssellandschap, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten en de Oudheidkamer Twente, samen te werken. Een derde belangrijke groep zijn provinciale organisaties die zich inzetten voor erfgoed, zoals het Oversticht en de Collectie Overijssel. Als laatste groep zien we de overheden (gemeenten, waterschap, provincie Overijssel en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) als belangrijke partner om samen met ons uitvoering te geven aan onze erfgoedvisie. Samenwerking met andere partijen is voor ons een belangrijke voorwaarde om onze erfgoedambities en die van anderen te realiseren. Want we kunnen en willen het niet alleen doen. Het is aan ons om daar de komende jaren (nog meer) verbindingen mee te leggen.

Gebruikers

Beheerders

(Erfgoed-)organisaties

Overheden

Uitgangspunten

Om onszelf als erfgoedorganisatie richting te geven, hebben we uitgangspunten geformuleerd. We vinden het in de eerste plaats belangrijk dat we zoveel mogelijk bewoners betrekken bij hun eigen erfgoed. Dat gaan we doen door samen met hen het verhaal van het landschap op te halen en te vertellen. Een verhaal dat er voor moet zorgen dat mensen in Overijssel hun eigen landschap willen ontdekken, versterken, onderzoeken of juist uit willen dragen. In de tweede plaats willen we erfgoed integraal benaderen. De term landschapsbiografie is hierbij een passende, want daarmee komen allerlei vakgebieden

samen. We hebben daarvoor onze eigen methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' ontwikkeld. In de derde plaats willen we erfgoed beheren en waar mogelijk door ontwikkelen en op lokaal niveau verankeren. Dat is de beste manier om het te beschermen en te behouden. In de vierde plaats willen we met een uitvoeringsprogramma en een onderzoeksagenda onszelf een inspanningsverplichting opleggen om met erfgoed aan de slag te gaan. Afhankelijk van externe samenwerkingspartners en beschikbare financiën kijken we welke opgaven we op kunnen pakken.

Meer focus in het nieuwe Uitvoeringsprogramma (2023-2026)

Bij de start van de Erfgoedvisie in 2017 hebben we in het Uitvoeringsprogramma (2017-2022) ervoor gekozen om met een brede blik van start te gaan. Dat betekent dat we zowel op inhoud als op doelgroepen en samenwerking onszelf weinig kaders hebben meegegeven. Met de ervaring die we hebben opgedaan in het eerste uitvoeringsprogramma gaan we onszelf aanscherpen in dit tweede Uitvoeringsprogramma (2023-2026), zowel op inhoudelijke thema's (zie hoofdstuk 4) als op het aantal uitvoeringsopgaven dat daarbij hoort. De structuur van vijf thema's en twaalf ambities blijft wel staan. Deze zijn door hun abstracter karakter bedoeld om tussen 2017 en 2030 de leidraad te zijn en te blijven. Het derde en laatste Uitvoeringsprogramma (2027-2030) wordt onder dezelfde structuur opgezet en zal logischerwijs wederom een aanscherping krijgen.

2. Dorpslandschappen en Tijdsvensters

Erfgoed is voor iedereen dichtbij

Landschap en identiteit

De molen aan de rand van het dorp, het paaltje langs het zandpad, de houtwal op weg naar kantoor. Ze zijn er zo vanzelfsprekend, als decorstukken in het landschap waar je woont. Maar vraag je je wel eens af wanneer en waarom die molen juist daar gebouwd is? Of waarom dat paaltje precies op die plek staat? En wie ooit die houtwal, die daar toch wat verloren in het land ligt, heeft aangelegd? Ze hebben alle drie een geschiedenis, een verhaal. En wie het verhaal kent, gaat met heel andere ogen naar het landschap kijken. Onze omgeving zit vol met elementen die onze voorouders er in hebben 'gezet'. En er zijn verschillen per regio, omdat een veengebied nu eenmaal niet op dezelfde manier kan worden ingericht als een zandgebied. Zo kreeg elke streek z'n eigen gezicht, gevormd door combinaties van kleine en grote gebouwen in een omgeving van akkers, weilanden, sloten, kanalen, beken, rivieren, stranden, moerassen, meren, bossen, poelen, bomenrijen, dijken, heuvels en natte laagtes. De mensen die er zijn opgegroeid voelen zich er vaak voor altijd mee verbonden. Vooral als ze de verhalen kennen van de molen, het paaltje en de houtwal. Die elementen en verhalen geven het landschap z'n identiteit. Het zijn sporen van mensen die het landschap vorm hebben gegeven in hun pogingen een goed leven te hebben.

Methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters'

Maar wie kent het levensverhaal, de biografie van zijn landschap? Om die kennis bij te spijkeren en daarmee de band met het landschap te versterken, hebben we de methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' ontwikkeld. Het is een methode die de geschiedenis van de eigen omgeving uitlegt, herkenbaar maakt en inwoners leert om hun eigen landschap te lezen. In deze tijd van globalisering groeit de hang naar dat landschap waar je wortels liggen, misschien wel als een soort baken van rust en vertrouwdheid. Een band met het landschap is een voorwaarde voor het behoud van het eigen karakter. Hoe sterker de band, hoe beter. Want je bent zuinig op wat je goed kent. Wie om zich heen kijkt, zal zien dat er nog veel aanwezig is waarmee je de biografie van je landschap kunt ontrafelen. Binnen de methode wordt met drie grote lijnen gewerkt: de landschapsmatrix, de drie tijdsvensters en het dorpslandschap. Deze zijn voor elk landschap anders, maar toch heel herkenbaar.

“Met deze methodiek kunnen we basisschoolkinderen meenemen in een verhaal, maar ook recreanten en toeristen, beleidsmakers, vrijwilligers en onze eigen medewerkers. We kunnen de subtiele verschillen tussen dorpen weer beleven.”

1. Natuurlijke landschappen met landschapsmatrixen

Het fundament van de methode wordt gevormd door de landschappen die Overijsselse kende voordat er sprake was van bewoning of grote menselijke invloed. De provincie kent zeven van dit soort 'oerlandschappen': stuwwallandschap, dekzandlandschap, hoogveenlandschap, laagveenlandschap, beekdallandschap, rivierlandschap en zeekleilandschap.¹ Vanaf de prehistorie proberen wij, de bewoners, het landschap naar onze hand te zetten. Met name vanaf de middeleeuwen gaat ons dat steeds beter af. Wie binnen de zeven natuurlijke landschappen gaat tellen komt voor Overijssel op meer dan veertig verschillende ontginningswijzen. Van oeverwalbewoning tot aan veenkoloniën en van hooilanden tot aan de grootschalige aanleg van naaldbossen. Deze ontginningswijzen liggen niet allemaal ordelijk naast elkaar, maar vaak op, naast en over elkaar. Er ontstond een gelaagdheid van cultuurlandschappen. En elke laag heeft zijn eigen cultuurhistorische elementen, verhalen en biodiversiteit. Om deze gelaagdheid uit te leggen en daarmee bewustzijn te creëren hebben we Overijsselse landschapsmatrixen ontworpen. Dat zijn geen wetenschappelijke, dichtgetimmerde modellen, maar is een vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid. Een hulpmiddel dat laat zien hoe ons huidige landschap tussen 500 n.Chr. en de huidige tijd zich heeft gevormd en wat we van deze ingrepen nu nog van kunnen herkennen in het huidige landschap.

Carin de Cloe
Adviseur vrijwilligerswerk
en erfgoed

¹ In de Catalogus Gebiedskenmerken van de Omgevingsvisie van de provincie Overijssel (2009 en 2023) worden deze natuurlijke landschappen overzichtelijk uiteengezet. Wij gebruiken daarom deze 'Natuurlijke lagenkaart' als basis en bouwen daar met onze eigen methode op voort.

Gedachte daarachter is dat dit in hoofdlijnen de periode weergeeft waarin ons huidige cultuurlandschap is ontstaan. Hoe zit de gelaagdheid van het landschap in elkaar? En welke cultuurlandschappen kunnen we boven op elkaar verwachten of juist naast elkaar? En welke cultuurhistorische elementen kunnen we in welk cultuurlandschap verwachten? Op dit soort vragen geven de landschapsmatrixen antwoord (zie ook bijlage 1). In een landschapsmatrix is met blokken weergegeven wanneer een cultuurlandschap globaal op komt zetten en (eventueel) weer verdwijnt en wordt opgevolgd door een ander cultuurlandschap. De grootte van het blok geeft schematisch de uitgebreidheid van het cultuurlandschap in het landschap weer en hoe deze gedurende de tijd uitbreidde of inkromp. De lijn onder het jaar 2000 geeft daardoor schematisch aan wat er in het huidige landschap nog over is gebleven van cultuurlandschappen uit eerdere perioden.

2. Tijdsvensters

Onder de landschapsmatrix projecteren we drie tijdsvensters. Eén tijdsvenster met de 'prehistorische' bewoning binnen het dorpslandschap (<800 n.Chr.), één tijdsvenster vanaf het ontstaan van onze huidige dorpen en buurtschappen (800-1850) en één tijdsvenster met de recente landschappelijke ontwikkelingen (1850-heden), zoals heideontginningen voor de bosbouw en ruilverkavelingen voor de ontwikkelingen in de landbouw. Alle tijdsvensters op elkaar geven de totale bewoningsgeschiedenis binnen het dorpslandschap weer. Met elementen met die nog aanwezig of herkenbaar zijn, maar ook met elementen die verdwenen zijn.

3. Dorpslandschappen

Met de 'Dorpslandschappen' zetten we de oorspronkelijke dorpsgrenzen weer op de kaart. Vroeger wist elke dorpsbewoner precies waar zijn eigen dorp eindigde en het volgende dorp begon. Ook al was die grens alleen een glooiing in het landschap, een opgeworpen wal of een aaneenschakeling van grenspaaltjes. Het was de basis van waaruit je als dorpsbewoner tegen de wereld aankeek. Grenzen als deze zijn echter in de vergetelheid geraakt, vervaagd en soms zelfs geheel verdwenen. We willen ze weer onder de aandacht brengen, zodat dit de lokale identiteit kan aanwakkeren.

Met de oorspronkelijke begrenzing weer op de kaart wordt duidelijk hoe inwoners van een dorpsgemeenschap leefden. Voor een dorp langs de IJssel zie je bijvoorbeeld wat de grenzen waren voor hun dorp op de oeverwal, in het broekgebied en in de uiterwaarden. Voor een dorp op het dekzand welke es, kampen, heidevelden en weide- en hooilanden bij hun dorp hoorden. Waar mochten de schapen nog wel lopen en waar niet? Een dorp in het hoogveenlandschap heeft een randveenontginning en veenkoloniën. Door alle cultuurlandschappen in beeld te brengen en te begrenzen, ontstaat vanzelf de begrenzing van het volledige dorp. En sommige dorpen of buurtschappen kunnen daarbij als standaardvoorbeeld gelden. Zo heeft Genne bijvoorbeeld een klassieke indeling met het Genner Buitenland, de Buurtschap Genne, de Genneger Weilanden en het Genneger Broek. Anderen wijken daar juist weer iets van af. De cultuurlandschappen van een dorpslandschap komen overeen met de landschapsmatrixen.

Kijken naar de toekomst

Met deze methode wordt duidelijk dat landschappen nooit statisch zijn. Ze zijn een optelsom van wat mensen er in de loop der eeuwen van hebben gemaakt. En van wat wij er nu en de komende decennia aan toevoegen. Dat kunnen we doen zonder om te kijken. Maar beter is om het verleden te betrekken bij de ingrepen die nodig zijn, zodat ook toekomstige generaties zich verbonden blijven voelen met het landschap waarin ze zijn opgegroeid. Door streekeigen oplossingen aan te dragen voorkomen we tevens dat elk landschap er hetzelfde uit gaat zien. Wij doen dat door na het 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters'-proces in te zetten op 1. wetenschappelijke waardering van het landschap, 2. ontwikkelingspotentie van het landschap en 3. bewonerswaardering van het landschap. Zie daarvoor paragraaf 3.4 'Ontwikkelen'.

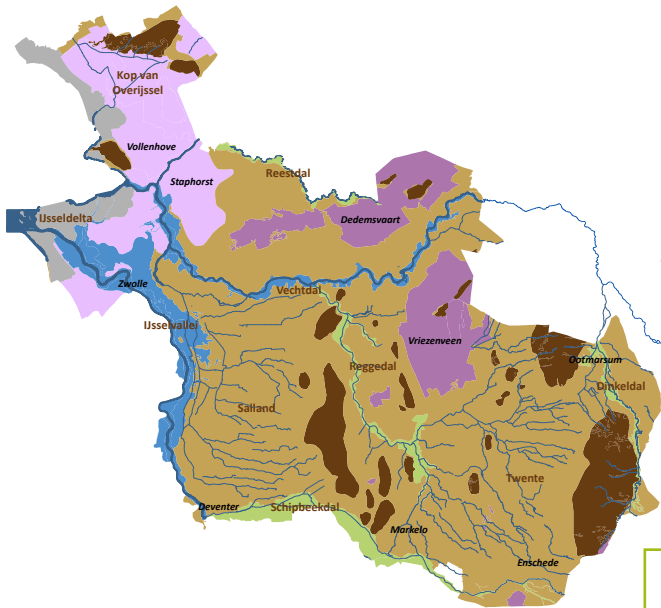
“Met onze methode van ‘Dorpslandschappen en Tijdsvensters’ geven we context aan het landschap, zowel geografisch als in de tijd. Tegelijkertijd geeft het ons ook de mogelijkheid om allerlei inhoudelijke vakgebieden aan elkaar te koppelen.”

Linde Stokvis
Projectmedewerker

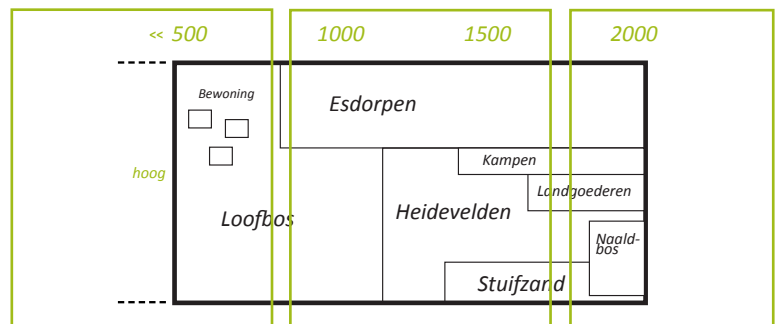
“De Overijsselse cultuurlandschappen hebben allemaal hun eigen kenmerkende elementen. Zo heeft het broekgebied opgeworpen kaders om het oppervlaktewater van de buurman te keren. En doodlopende hooiwegen die werden gebruikt om hooi uit het weiland te halen. Esdorpen hebben bijvoorbeeld karrensporen, zandkuilen en windmolens.”

Geert Schoemakers
Landschapsadviseur
Kop van Overijssel en Vechtdal

Dorpslandschappen en Tijdsvensters

Stuwvallandschap

Tijdsvenster 1

Tijdsvenster 2

Tijdsvenster 3

1 Landschaps- matrix

-10.000

800

2000

Tijdsvenster 1

Het natuurlijke landschap en prehistorische bewoning

Tijdsvenster 2

Het (middeleeuwse) dorps-landschap en cultuurhistorische landschapselementen

Tijdsvenster 3

Het moderne landschap en cultuurhistorische landschapselementen

2 Tijds- vensters

3 Dorps- landschap

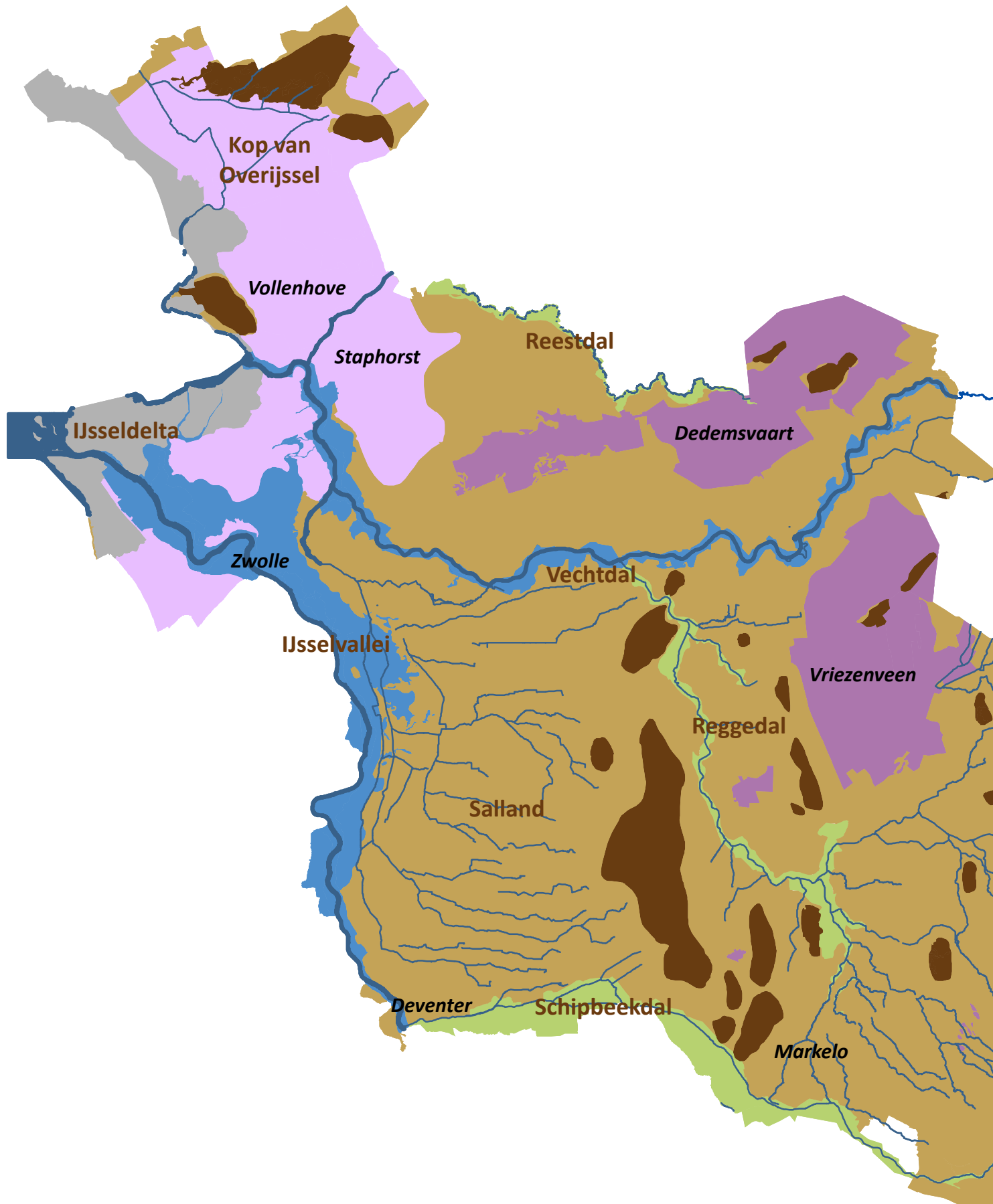

Legenda

- Heidevelden
- Hooilanden
- Essen
- Agrarische bebouwing
- Buurtschap

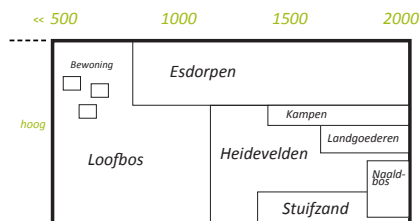
Natuurlijke landschappen in Overijssel

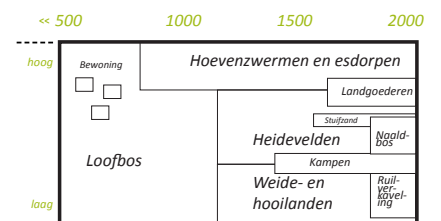

Landschapsmatrixen

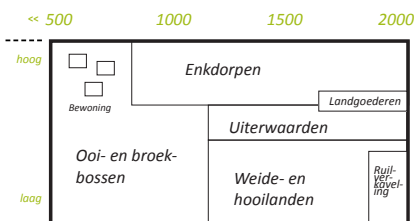
Stuwwallandschap

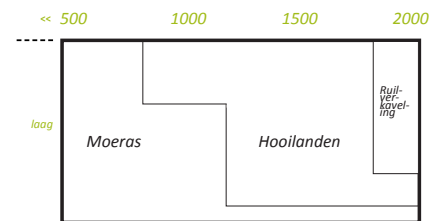
Dekzandlandschap

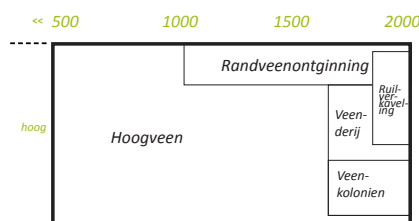
Rivierenlandschap

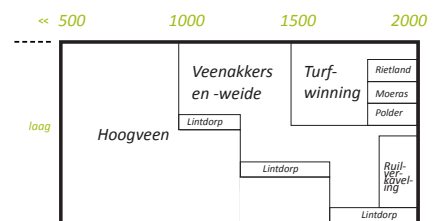
Beekdallandschap

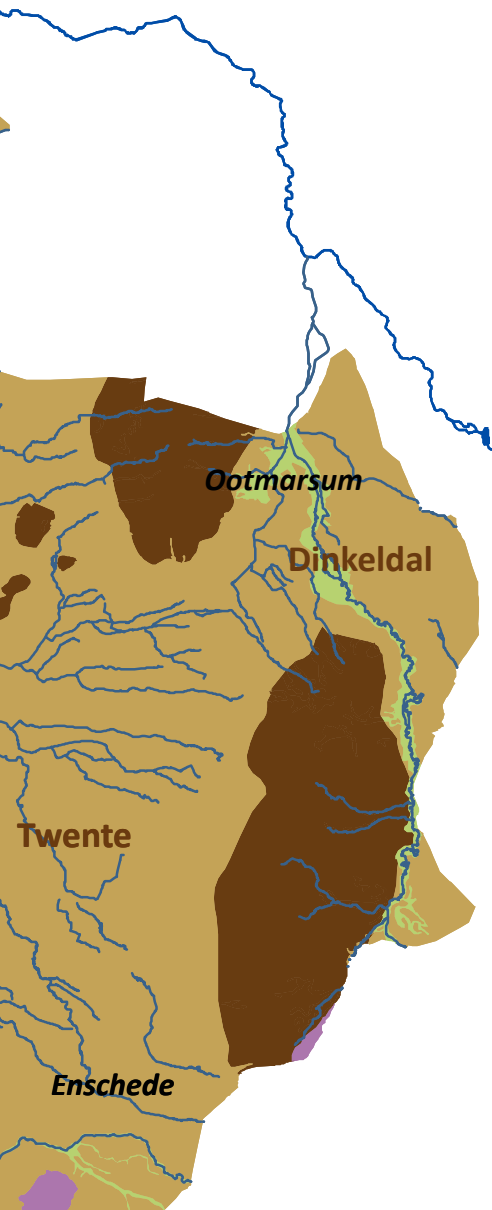
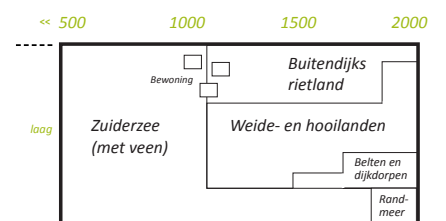
Hoogveenlandschap

Laagveenlandschap

Zeeleilandschap

3. Erfgoedvisie (2017-2030)

Vijf thema's en 12 ambities

Missie

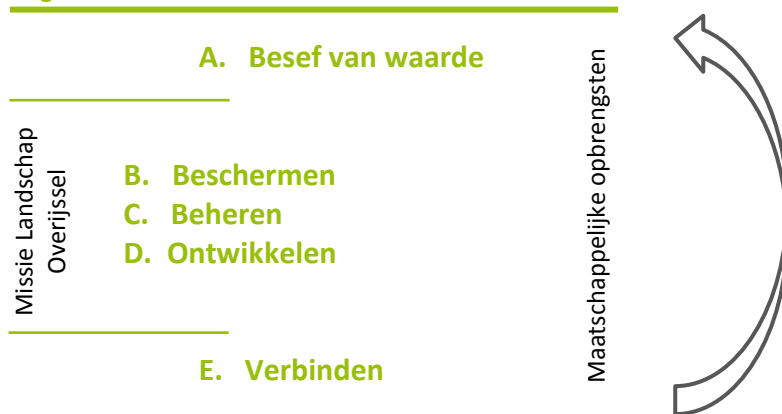
Met de methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' als ruggengraat willen we de komende jaren erfgoed in Overijssel op de kaart zetten, besef van waarde creëren en naar de toekomst kijken. Onze missie is om samen met bewoners, ondernemers en overheden het verhaal van het landschap op te halen en daarmee erfgoed te verankeren op de plek waar het thuis hoort: op lokaal niveau in de dorpen en buurtschappen van Overijssel. Zowel op onze eigen terreinen als daarbuiten en in samenwerking met allerlei andere partijen.

Visie met 5 thema's, 12 ambities en 35 uitvoeringsopgaven

Binnen de erfgoedvisie maken we onderscheid in thema's, ambities en uitvoeringsopgaven. De kern van onze erfgoedvisie bestaat uit vijf thema's. In de eerste plaats willen wij een besef van waarde (A) van het Overijsselse erfgoed creëren. Daarnaast willen wij zoveel mogelijk aansluiten bij de drie kerntaken uit de missie van Landschap Overijssel: beschermen (B), beheren (C) en ontwikkelen (D). Als laatste willen wij bewoners, overheden en het bedrijfsleven met het Overijssels erfgoed verbinden (E). Alle vijf de thema's dragen bij aan de maatschappelijke opbrengsten van Overijssel.

"Het creëren van besef van waarde doen we het liefst op lokaal niveau. Met mensen die wonen, werken of recreëren in hun 'eigen' landschap."

Erfgoedthema's

Eibert Jongsma
Manager landschap

De thema's en ambities zijn opgesteld voor de lange termijn; tot 2030. Het uitvoeringsprogramma is opgesteld voor de korte tot middellange termijn; van 2023 tot 2026. Op die manier kunnen we in 2027 het derde en laatste uitvoeringsprogramma onder dezelfde thema's en ambities hangen. De thema's en ambities zijn voor de houdbaarheid abstracter gehouden en de uitvoeringsopgaven zo concreet mogelijk gemaakt.

Afwegingskader bij erfgoedambities (zie bijlage 7)

Om de haalbaarheid van onze erfgoedambities te toetsen, hebben we een afwegingskader opgezet. Daarmee kunnen we analyseren of we bij een onderwerp, project of een complete erfgoedlijn de juiste interne (capaciteit, kennis en financiële middelen) en externe afwegingen maken. Extern kijken we met name naar:

- Urgentie/bedreiging (is er sprake van fysieke bedreiging of verval van erfgoed en moet dat urgent worden opgepakt om schade aan erfgoed te voorkomen?)
- Werkvelddeelname (kunnen we samenwerken met externe partners?)
- Aansluiting bij extern beleid (zijn er externe partners met concreet beleid?)
- Politieke bereidheid (is er bij overheden politieke bereidheid om door te pakken?)

Door onszelf de verplichting op te leggen dit afwegingskader te doorlopen, komen vanzelf de meest kansrijke erfgoedprojecten naar voren. Het werkt ook andersom. We kunnen met het afwegingskader ook concluderen dat we bijvoorbeeld onze hoederrol moeten pakken en extra in gaan zetten op politieke bereidheid, kennisontwikkeling of werkvelddeelname.

3.1 Besef van waarde (A)

Beschermen, beheren, ontwikkelen en verbinden van erfgoed valt of staat met een besef van waarde voor dat erfgoed. Het is daarmee een thema dat we voor het Overijssels erfgoed blijvend onder de aandacht willen brengen. Met name voor erfgoed zonder monumentale status. Slechts een handjevol erfgoed is beschermd en de praktijk leert dat veel erfgoed wordt bedreigd of zelfs verdwijnt door het ontbreken van kennis erover. We hebben het dan over erfgoed in de breedste zin van het woord. Van aardkunde en archeologie op en onder de grond, tot cultuurlandschappen en historische bouwkunst boven de grond en immaterieel erfgoed 'los' van de grond. Met onze methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' dragen we de gelaagdheid van ons landschap, en het bijzondere erfgoed dat in elk van deze lagen te vinden is, uit.

---

2 ambities

A1. Wij creëren besef van waarde voor aardkunde, archeologie, cultuurlandschap, historische bouwkunst en immaterieel erfgoed.

A2. Wij brengen met onze methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' de gelaagdheid van het landschap en het bijbehorende erfgoed onder de aandacht.

“Het is onze bedoeling om de verschillende vakgebieden van erfgoed – aardkunde, archeologie, cultuurlandschap, historische bouwkunst en immaterieel erfgoed – zoveel mogelijk met elkaar en met andere vakgebieden te integreren.”

Celeste Alink
Projectmedewerker

---

5 uitvoeringsopgaven

3.2 Beschermen (B)

We willen erfgoed zo min mogelijk vanuit een conservatieve, beschermende rol oppakken, maar dat juist zoveel mogelijk doen op een enthousiasmerende wijze om daarmee een besef van waarde te creëren. Echter, als de belangen van erfgoed in het geding zijn, werpen we ons op als hoeder daarvan. Dat doen we in de eerste plaats door erfgoedopgaven te agenderen bij overheden, burgers en bedrijfsleven, met name bij een hoge mate van urgentie of bedreiging. Op die manier sporen wij onszelf en anderen aan om hun verantwoordelijkheid te nemen voor het Overijsselse erfgoed. Mocht dat niet genoeg zijn of dat er geen andere partij bereid is om in te springen bij bedreigd erfgoed dan kunnen wij in uitzonderlijke gevallen ook het verwerven van objecten en terreinen als middel inzetten om erfgoed te beschermen.

---

2 ambities

B1. Wij agenderen actief opgaven voor erfgoed, met name bij een hoge mate van urgentie of bedreiging.

B2. In uitzonderlijke gevallen zetten we het verwerven van objecten en terreinen in om erfgoed te beschermen.

“De praktijk leert dat veel erfgoed wordt bedreigd of zelfs verdwijnt simpelweg door het ontbreken van kennis erover.”

Martin Degen,
Landschapsadviseur
Zuid- en West-Twente

---

4 uitvoeringsopgaven

3.3 Beheren (C)

Een groot deel van de kerntaken van Landschap Overijssel gaat over het beheren van landschap. Dat doen wij zowel met de rol van uitvoerder als adviseur. In de praktijk kan dat het beheer van eigen terreinen en gebouwen zijn, maar ook het adviseren en stimuleren van particuliere grondeigenaren om het beheer van hun landschap voort te zetten, op te pakken of uit te breiden. Voor erfgoed willen wij dat nog verder systematiseren. Het is daarom voor de komende jaren ons doel om het beheer van erfgoed (nog meer) op een gestructureerde manier op te pakken. Zowel als uitvoerder op onze eigen terreinen als met een adviserende rol bij het erfgoed op particuliere terreinen. Bij dat laatste gaan we inzetten op betrokkenheid van de eigenaren, een gedegen kennisniveau en daadwerkelijke uitvoering.

“Hoe groter het besef van waarde van het Overijsselse landschap, hoe meer draagvlak we kunnen creëren, hoe sterker onze stem voor het landschap wordt én hoe groter de bijdrage is die we gezamenlijk buiten kunnen realiseren.”

---

2 ambities

C1. Bij inrichting en beheer op onze eigen terreinen behoort omgang met erfgoed tot onze primaire doelstellingen.

C2. Bij erfgoed van derden zetten wij in op betrokkenheid van de eigenaren, een gedegen kennisniveau en uitvoering.

Eibert Jongsma
Manager landschap

---

6 uitvoeringsopgaven

3.4 Ontwikkelen (D)

Het Overijssels landschap is in het verleden allesbehalve statisch geweest. Telkens weer veranderde er iets in onze samenleving waardoor ook het landschap veranderde. Ook in de toekomst zal dat het geval zijn. Of het nu gaat om de aanleg van nieuwe natuur met Natura 2000 of de energietransitie die het landelijk gebied de komende jaren doormaakt. Nieuwe lagen zullen aan ons landschap worden toegevoegd. Met dat in gedachten willen we bij actuele ruimtelijke en maatschappelijke vraagstukken de aandacht vestigen op het Overijssels erfgoed. Op een integrale manier en het liefst aan de voorkant van het proces, zodat erfgoed als inspiratiebron kan dienen voor toekomstige ontwikkelingen. Niet alleen voor opgaven die wij voor onszelf agenderen, maar wij staan daarbij ook open voor kansrijke erfgoedvoorstellen van anderen.

“Bij doorontwikkeling van een landschap houden we rekening met vier toekomstscenario’s: aardkundig fundamentalisme, culturele identificatie, landschappelijk inpassen en autonome doorontwikkeling.”

---

3 ambities

D1. Bij ruimtelijke opgaven maken wij ons sterk om erfgoed integraal mee te nemen.

D2. De zeven natuurlijke landschappen (van onze landschapsmatrixen) gebruiken we als basis voor de transitie van onze leefomgeving.

D3. Op basis van ons afwegingskader dagen wij anderen uit om samen met ons kansrijke erfgoedvoorstellen op te pakken en uit te voeren.

Peter Hermens
Landschapsarchitect

---

4 uitvoeringsopgaven

Ontwikkelprijncipes en -proces

1
Inventarisatie

Dorpslandschappen en Tijdsvensters

1. Landschaps-
matrix

2. Tijds-
vensters

3. Dorps-
landschap

2
Analyse

Wetenschappelijke
waardering

Ontwikkelings-
potentie

Bewoners-
waardering

Cultuurhistorische
waardenkaart

Kansen-
catalogus

Bewonersvisie

3
Ontwikkeling

Gebiedsvisie

Beleids-
kader

Ontwerp

Uitvoerings-
programma

Ontwikkelprijncipes en -proces bij gebiedsontwikkeling

Om erfgoed op een goede manier bij gebiedsontwikkelingen in te zetten hebben we een schema met ontwikkelprincipes en proces ontwikkeld. Daarmee maken we inzichtelijk op welke manier wij bewoners, overheden en bedrijfsleven met onze landschapsbiografische methode aan laten haken en hoe wij vervolgens erfgoed in gebiedsontwikkeling oppakken. Want alles is van waarde, maar niet alles is even waardevol. De waardering zetten we daarvoor op drie manieren uiteen: op basis van 1. wetenschappelijke waardering, 2. ontwikkelingspotentie en 3. bewonerswaardering. Vooral de laatste twee zijn voor Landschap Overijssel belangrijk, want we willen erfgoed niet bewaren door er een hek omheen te zetten. We willen het waar mogelijk door ontwikkelen en verankeren op lokaal niveau. Dat is de beste manier om het te bewaren.

3.5 Verbinden (E)

Veel bewoners, partnerorganisaties, overheden en het bedrijfsleven werken zelf aan het landschap. Vanuit de missie van Landschap Overijssel juichen wij dit toe en helpen in onze rol als adviseur. Voor het Overijssels erfgoed willen we daar op inhaken. We gaan bewoners, overheden en bedrijfsleven op lokaal niveau het erfgoed in hun eigen dorpsgebied laten ontdekken en enthousiasmeren om ermee aan de slag te gaan. Want erfgoed is voor iedereen dichtbij. Het verbinden en verankeren van erfgoed blijven we doen zoals we bij Landschap Overijssel gewend zijn, maar we gaan ook op zoek naar nieuwe innovatieve producties om het verhaal van ons erfgoed te vertellen. Dat verbinden doen we niet alleen, maar we proberen zoveel mogelijk samen te werken met andere partijen. Daarmee willen we andere doelgroepen aanboren dan dat we gebruikelijk doen en nog meer mensen enthousiast krijgen voor het Overijsselse erfgoed. Een belangrijk aspect daarbij is dat we, naast wetenschappelijke waardering en de ontwikkelingspotentie van erfgoed, vol inzetten op de bewonerswaardering van erfgoed.

“Dorpen en buurtschappen kunnen hun landschappelijke identiteit (her)ontdekken en gebruiken naar de toekomst te kijken. Erfgoed is daarbij de verbindende factor tussen partijen.”

Hans Pohlmann
Manager natuur

3 ambities

- E1. Wij verbinden en verankeren erfgoed op lokaal niveau met bewoners, vrijwilligers, bedrijfsleven en overheden.***
- E2. De veelzijdige geschiedenis van ons erfgoed dragen wij uit in kleine en grote culturele projecten.***
- E3. Wij zoeken zoveel mogelijk samenwerking met andere (gebieds)partijen om samen aan het erfgoed van Overijssel te werken.***

---

9 uitvoeringsopgaven

4. Uitvoeringsprogramma (2023-2026)

28 uitvoeringsopgaven

Voor onze tweede uitvoeringsperiode hebben we een uitvoeringsprogramma opgesteld. We willen daarmee onszelf en anderen enthousiasmeren om met het erfgoed van Overijssel aan de slag te gaan. In de eerste uitvoeringsperiode, tussen 2017 en 2022, werd bevestigd dat de kans van slagen het grootst is als we samenwerking met andere partijen zoeken. Met name omdat de uitvoering van alle opgaven afhankelijk is van capaciteit, financiën en beschikbare kennis. Samenwerking is voor ons daarom een belangrijke voorwaarde om onze erfgoedambities en die van anderen te realiseren. Want we kunnen en willen het nadrukkelijk niet alleen doen. Wel willen we meer focus gaan aanbrenge(n). Waar in het eerste uitvoeringsprogramma vooral de focus op agenderen en besef van waarde creëren lag, willen we in het tweede uitvoeringsprogramma gericht aan de slag met de voornaamste thema's op onze eigen terreinen en de maatschappelijk relevante thema's in het landelijk gebied.

“Elke laag heeft zijn eigen cultuurhistorische elementen, verhalen en biodiversiteit. Om daarvoor bewustzijn te creëren zoeken we naar manieren om deze gelaagdheid uit te dragen.”

Niek Oosterbaan
Projectmedewerker

Dat betekent dat we op onze eigen terreinen In het landelijk gebied zien we de komende met name ons in gaan zetten op de thema's: jaren een belangrijke rol weggelegd voor:

- Prehistorie (tijdsvenster 1)
- Historische landbouw (tijdsv. 2)
- Beken en watermolens (tijdsv. 2)
- Landgoederen (tijdsvenster 2 en 3)
- Vliegerhorst Twente (tijdsvenster 3)
- Dorpslandschappen (tijdsvenster 2)
- Groenblauwe dooradering, incl. soorten (tijdsvenster 2)
- Historisch watersysteem (tijdsv. 2)
- Landgoederen (tijdsvenster 2 en 3)

A. Besef van waarde

Voor het besef van waarde van het Overijsselse erfgoed, blijven we aan de slag met het inzichtelijk maken van de dorpslandschappen in heel Overijssel. We brengen onze methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' zoveel mogelijk bij nieuwe projecten in. Het uitdragen van het brede begrip dat erfgoed omhelst pakken we op door onszelf en anderen uit te dagen met een wisselende onderzoeksagenda. Daarnaast zetten we cursussen en netwerkdagen op. Een belangrijke troef daarbij is onze tekencursus 'Het ontstaan van het Overijsselse landschap'. Deze hebben we in de vorige uitvoeringsagenda opgezet en breiden we nu uit.

- A1. Wij creëren besef van waarde voor aardkunde, archeologie, cultuurlandschap, historische bouwkunst en immaterieel erfgoed.**
- A1.1 Tussen 2023 en 2026 stimuleren wij – met onze eigen onderzoeksagenda – onszelf en anderen om nieuw onderzoek uit te voeren. Elk jaar voeren wij daarbij een ander thema uit. Wij voeren zelf onderzoek uit naar onderzoeksopgaven 3e, 4b, 5, 6 en 16.
- A1.2 Samen met het Overijssels Erfgoedplatform organiseren wij (digitale) bijeenkomsten waarbij de stand van het onderzoek naar Overijssels erfgoed centraal staat.
- A1.3 We gaan de tekencursus 'Het ontstaan van het Overijsselse landschap' uitbreiden. Daarnaast ontwikkelen we voor onze thema's, waar mogelijk, nieuwe cursussen.
- A2. Wij brengen met onze methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' de gelaagdheid van het landschap en het bijbehorende erfgoed onder de aandacht**
- A2.1 In de periode 2023-2026 brengen wij met onze projecten voor heel Overijssel de dorpslandschappen in kaart (zie onderzoeksopgave 5).
- A2.2 De methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' dragen wij zoveel mogelijk uit bij provincie, gemeenten, terreinbeherende organisaties, heemkundeverenigingen, partnerorganisaties en de bewoners van Overijssel.

B. Beschermen

Onbekend maakt vaak onbemind. Vanuit onze hoederrol agenderen wij daarom onze landschappelijke voorbeeldgebieden op de gemeentelijke en provinciale agenda. Bij het verwerven van eigen bezittingen is het niet onze ambitie om zoveel mogelijk erfgoed in bezit te krijgen. Om tot een goede afweging te komen wat betreft het aankopen van erfgoed gebruiken we nu al ons afwegingskader. Dat betekent bijvoorbeeld dat een hoge mate van urgentie of bedreiging belangrijke criteria zijn. Daarnaast moeten wij een kloppende financiering rondkrijgen. Om hier nog beter op te kunnen sturen stellen we investeringsstrategie voor erfgoed op.

“Slechts een handjevol erfgoed is beschermd. Dat is niet erg. Het gaat erom dat we voor het onbeschermd erfgoed een vorm van bewustzijn creëren.”

B1. Wij agenderen actief opgaven voor erfgoed, met name bij een hoge mate van urgentie of bedreiging.

- B1.1 In de periode 2023-2026 agenderen wij onze eigen landschappelijke voorbeeldgebieden op de gemeentelijke en provinciale agenda en vervullen hiervoor onze hoederrol.
- B1.2 Bij ruimtelijke procedures in de Overijsselse gemeenten, zoals bestemmingsplannen en vergunningaanvragen, blijven wij – vanuit het Groene Vieroverleg met SBB, NM en NMO – onze hoederrol voor erfgoed vervullen. Waar nodig (bij hoge mate van urgentie of bedreiging) pakken wij een activistische rol.

Roel Kosse
Gebouwenbeheerder

B2. Wij zijn een vangnet voor erfgoed. Wij zetten het verwerven van objecten en terreinen in om erfgoed te beschermen.

- B2.1 Wij verwerven erfgoed waarvan wij vinden dat het 1. monumentale waarde heeft, 2. het verhaal van het Overijsselse landschap vertelt en 3. dichtbij de lokale gemeenschap staat. Daarmee zijn het iconische plekken. Wij zorgen voor kloppende (interne of externe) financiering.
- B2.2 In 2023-2024 werken wij voor ons erfgoed een (nog) completer afwegingskader en investeringsstrategie uit. Belangrijk onderdeel daarvan is de erfgoedstrategie voor onze eigen gebouwen.

C. Beheren

In de vorige uitvoeringsperiode zijn we begonnen met een nieuwe beheerplannenronde. Dit betekent dat plannen geëvalueerd en vervolgens herbevestigd of bijgesteld worden. Het geeft ons ook de mogelijkheid om voor elk terrein een erfgoedambitie op te stellen en deze in onze beheerplannen in te brengen. We geven daarbij extra aandacht aan metaaldetectorinstructies (zie bijlage 6). Onze werkwijze voor onderhoud, restauratie en ver-/nieuwbouw van onze (Rijks)monumenten hebben we in de vorige uitvoeringsperiode op papier gezet (bijlage 4 en 5). In de nieuwe uitvoeringsperiode starten we met het maken van een plan van aanpak voor ons historisch archief.

“De landschapsmatrixen laten de gelaagdheid van het Overijsselse landschap zien en het erfgoed dat daarin te verwachten valt.”

Buiten onze eigen terreinen zetten we in de periode van dit uitvoeringsprogramma (2023-2026) elk jaar in op inventarisatie, kennisverzameling, kennisoverdracht, uitvoering en beheer van een (groen, blauw of rood) erfgoedelement. Dit kan zowel erfgoed vanuit aardkunde, archeologie, cultuurlandschap of historische bouwkunst zijn. Door deze koppeling leggen we ook de link tussen erfgoed en maatschappelijke opgaven en vergroten we tevens het besef van waarde bij de deelnemers aan deze projecten.

Jeroen Buunen
Terreinbeheerder

C1. Bij inrichting en beheer op onze eigen terreinen behoort omgang met erfgoed tot onze primaire doelstellingen.

- C1.1 In de periode 2022-2027 wordt voor elk terrein een nieuw beheerplan opgesteld. Wij brengen voor elk terrein de erfgoedwaarde en -ambitie in kaart.

- C1.2 In 2023 maken we met een plan van aanpak een start om tot een adequaat archief- en collectiebeheer te komen.
- C1.3 In de periode 2023-2026 pakken wij jaarlijks in elke beheerregio het herstel van een cultuurhistorisch element op. Dat doen we aan de hand van de vijf thema's op onze eigen terreinen.
- C1.4 In de periode 2023-2026 zetten we ons in om de POM-status te verwerven.

C2. Bij erfgoed van derden zetten wij in op betrokkenheid van de eigenaren, een gedegen kennisniveau en uitvoering.

- C2.1 Wij brengen tussen 2023 en 2026 elk jaar een erfgoedelement uit één van onze vier thema's voor het landelijk gebied onder de aandacht, organiseren een cursus en stimuleren particulieren om zelf aan de slag te gaan.
- C2.2 In de periode 2023-2026 pakken wij jaarlijks in elke veldadviseursregio het herstel van meerdere cultuurhistorische element buiten onze eigen terreinen op.

D. Ontwikkelen

Om erfgoed integraal mee te kunnen nemen bij ruimtelijke opgaven is het belangrijk dat inwoners, beleidsmedewerkers, landschapsarchitecten en onze eigen medewerkers en vrijwilligers zich het verhaal van het landschap eigen kunnen maken. Daarvoor maken we veranderingen in de tijd inzichtelijk, zetten de oude dorpsgrenzen weer op kaart en leggen vast wat er op lokaal niveau aan erfgoed aanwezig is of is geweest. Vervolgens waarderen we het geïnventariseerde erfgoed. We waarderen op basis van wetenschappelijke waardering, ontwikkelingspotentie en bewonerswaardering. Zie daarvoor onze ontwikkelprincipes en processchema bij gebiedsontwikkeling. Wij haken voor het komende uitvoeringsprogramma aan bij de grote gebiedsontwikkelingen en extern beleid.

“We willen erfgoed niet bewaren door er een hek omheen te zetten. We willen het waar mogelijk door ontwikkelen en verankeren op lokaal niveau. Dat is de beste manier om het te bewaren.”

D1. Bij ruimtelijke opgaven maken wij ons sterk om erfgoed integraal mee te nemen.

- D1.1 In de periode 2023-2026 zetten wij bij de grote, provinciale gebiedsontwikkelingen, zoals Bossenstrategie, GGA, Nationale Parken Nieuwe Stijl, Omgevingsvisie, Aanvalsplan Landschapselementen, Kaderrichtlijn Water, PPLG, de droogteaanpak, energietransitie en Programma Natuur, in op combinaties met erfgoed.
- D1.2 In onze eigen strategie-agenda, verwoordt in de Ambitiekaarten van het Meerjarenprogramma, speelt erfgoed een belangrijke rol.

Carin de Cloe
Adviseur vrijwilligerswerk
en erfgoed

D2. De zeven natuurlijke landschappen (van onze landschapsmatrixen) gebruiken we als basis voor de transitie van onze leefomgeving.

- D2.1 Voor minimaal twee grotere, gebieden gaan we de gebiedsontwikkeling (zie D1.1) op basis van de natuurlijke landschappen conceptueel aanvlagen. Erfgoed laten we daarbij doorwerken als verbindend element.

D3. Op basis van ons afwegingskader dagen wij anderen uit om samen met ons kansrijke erfgoedvoorstellen op te pakken.

- D3.1 Samenwerken met andere Overijsselse organisaties is een belangrijk onderdeel om verder te komen met de urgente ruimtelijke vraagstukken. Binnengekomen erfgoedvoorstellen wegen wij af op basis van ons afwegingskader.

E. Verbinden

Erfgoed is letterlijk voor iedereen dichtbij en onze dorpslandschappen zijn bij uitstek geschikt om als kleinste uitvoeringslaag te dienen. Onze methode brengen we tijdens de periode van ons uitvoeringsprogramma bij zoveel mogelijk dorpsgebieden in. De veelzijdige geschiedenis van ons erfgoed dragen wij uit door samen met de Overijsselse culturele instellingen in te zetten op een innovatieve projecten. Te denken valt bijvoorbeeld aan lokale theaterproducties, kleinkunstcombinaties, landschapslasershows of interactieve projecten in onze bezoekerscentra. Ook voor andere erfgoedprojecten willen we zoveel mogelijk mensen de gelegenheid geven om onder begeleiding aan de slag te gaan met het Overijssels erfgoed. Daarom zetten we een aparte vrijwilligersgroep 'Erfgoed' op.

“Met onze dorpslandschappen maken we een link met de huidige tijd. Zijn de grenzen nog voelbaar? Geeft het bewoners extra binding met hun dorp? Daar gaan we samen met de bewoners achter komen.”

- E1. Wij verbinden en verankeren erfgoed op lokaal niveau met bewoners, vrijwilligers, bedrijfsleven en overheden.**
- E1.1 Met de methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' betrekken wij bewoners, vrijwilligers en bedrijfsleven via projecten bij hun landschap.
  - E1.2 Wij gaan tussen 2023-2026 elk jaar met twee dorpsgebieden aan de slag om hun eigen dorpslandschap te ontdekken.
  - E1.3 Wij schrijven in de periode 2023-2024 landschapsbiografiën voor het Reestdal, Salland en Noordoost Twente om het landschap met bewoners, bestuurders en beleidsmakers te verbinden en deze te enthousiasmeren een visie te maken.
  - E1.4 In de periode 2023-2026 zetten we binnen ons vrijwilligersbeleid een aparte vrijwilligersgroep 'Erfgoed' op.
  - E1.5 Samen met de andere terreinbeherende organisaties, zoals Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten, maar wellicht ook Overijssels Particulier Grondbezit, Stichting IJssellandschap en landgoed Twickel, doen wij de provincie een handreiking om samen tot een provinciaal erfgoedprogramma/-akkoord te komen.
- E2. De veelzijdige geschiedenis van ons erfgoed dragen wij uit in kleine en grote culturele projecten.**
- E2.1 We gaan in onze projecten (nog) meer nieuwe media gebruiken om erfgoed uit te dragen.
  - E2.2 Samen met de Overijsselse culturele instellingen zetten wij tussen 2023 en 2026 in op kleine en grotere innovatieve producties waarin de veelzijdige geschiedenis van ons erfgoed wordt belicht.
- E3. Wij zoeken zoveel mogelijk samenwerking met andere (gebieds)partijen om samen aan het erfgoed van Overijssel te werken.**
- E3.1 Tussen 2023 en 2026 nemen wij deel aan/organiseren wij erfgoedoverleggen voor alle erfgoed specialisten van LandschappenNL.
  - E3.2 Voor samenwerking sluiten we zoveel mogelijk aan bij bestaande initiatieven, zoals Open Monumentendag, Dag van het Kasteel en Nationale Archeologiedagen.

Gerke Brouwer
Projectleider IJsseldelta
en Salland

Bijlagen

Inhoudelijke verdieping

Landschappelijke verdieping

Bijlage 1: Landschapsmatrixen van Overijssel _____ 344

Bijlage 2: Erfgoedthema's in Overijssel (tijdsvenster 1, 2 en 3) _____ 366

Bijlage 3: Onderzoeksagenda (2023-2026) _____ 422

Beheerbijlagen

Bijlage 4: Procesbeschrijvingen (Rijks)monumentaal erfgoed _____ 500

Bijlage 5: Kwaliteitsrichtlijnen (Rijks)monumentaal erfgoed _____ 555

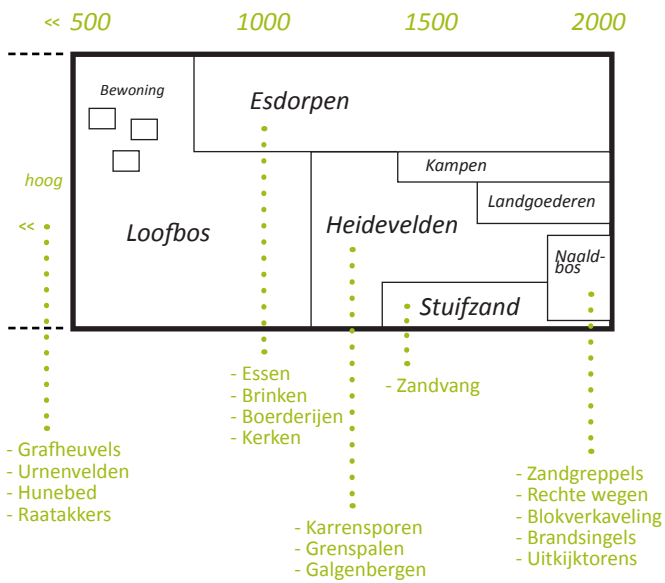
Bijlage 6: Metaaldetectieprotocol _____ 59

Bijlage 7: Afwegingskader bij erfgoedambities _____ 600

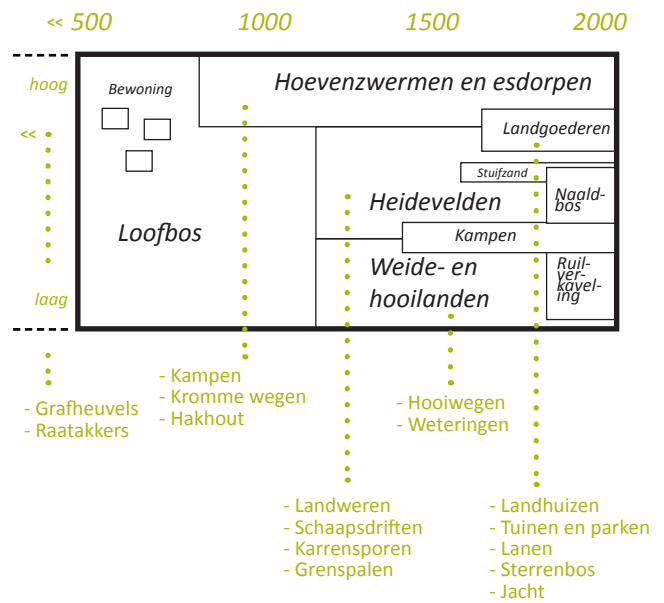

Bijlage 1: Landschapsmatrixen van Overijssel

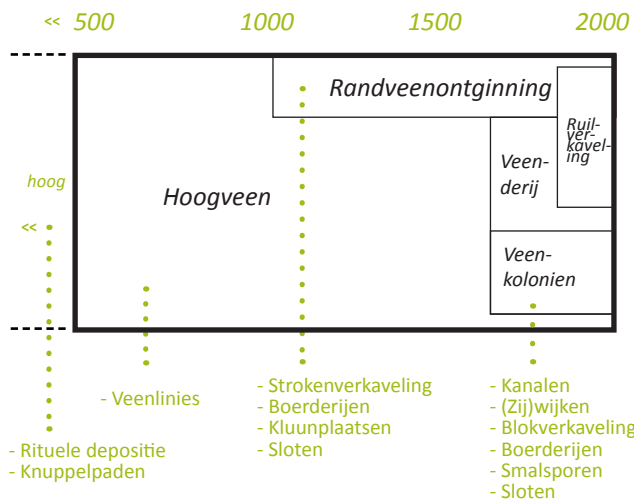
Stuwwallandschap

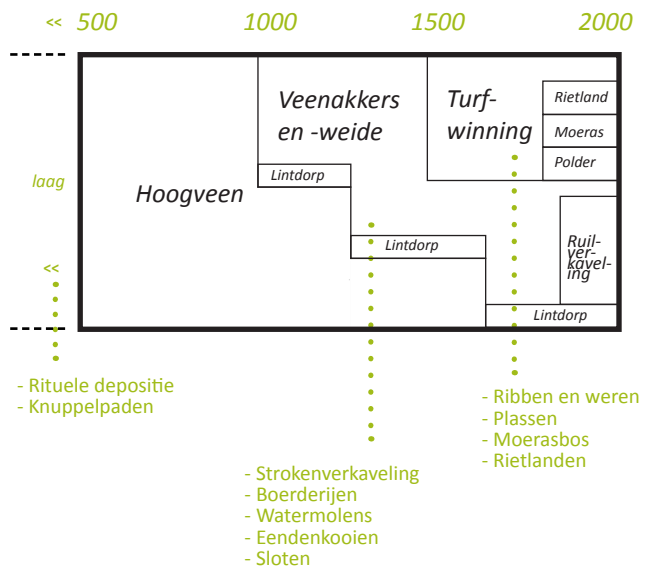
Dekzandlandschap

Hoogveenlandschap

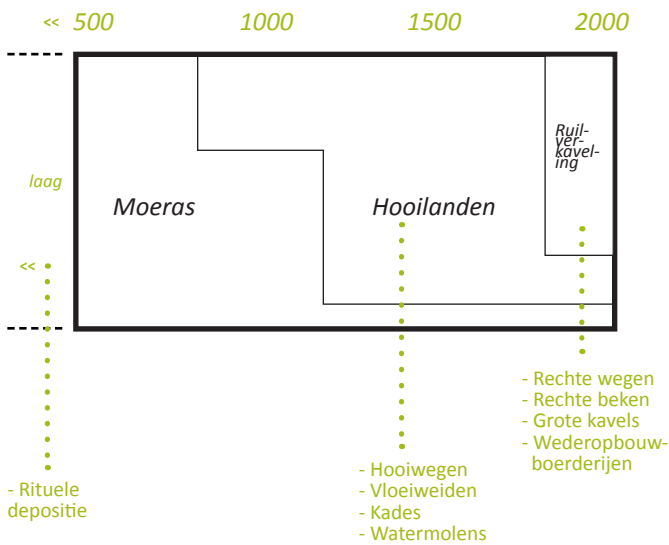

Laagveenlandschap

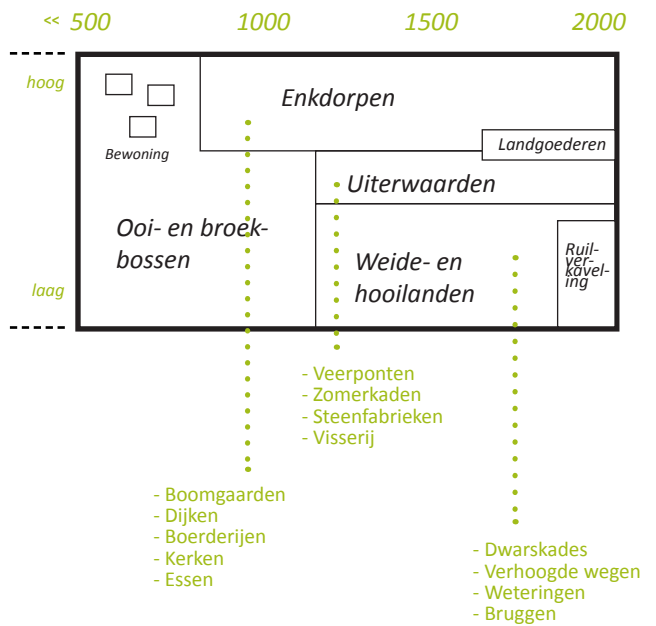

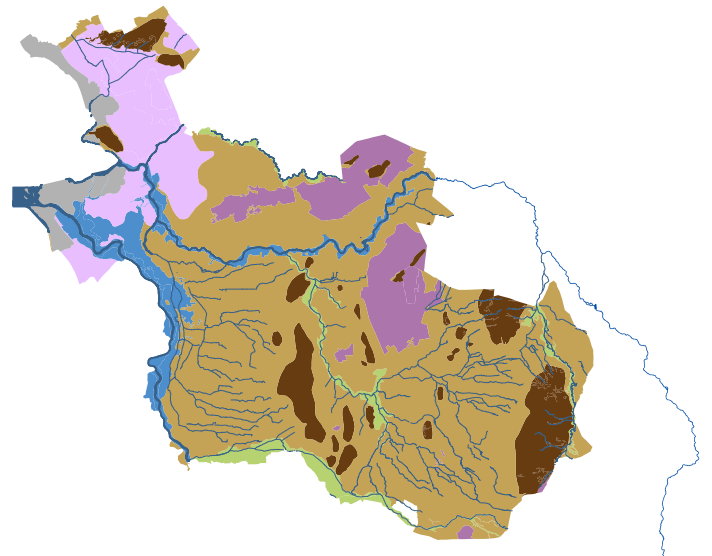
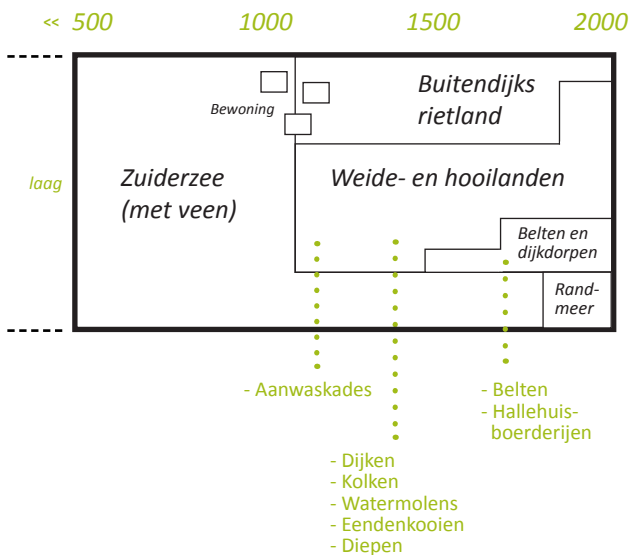
Beekdallandschap

Rivierenlandschap

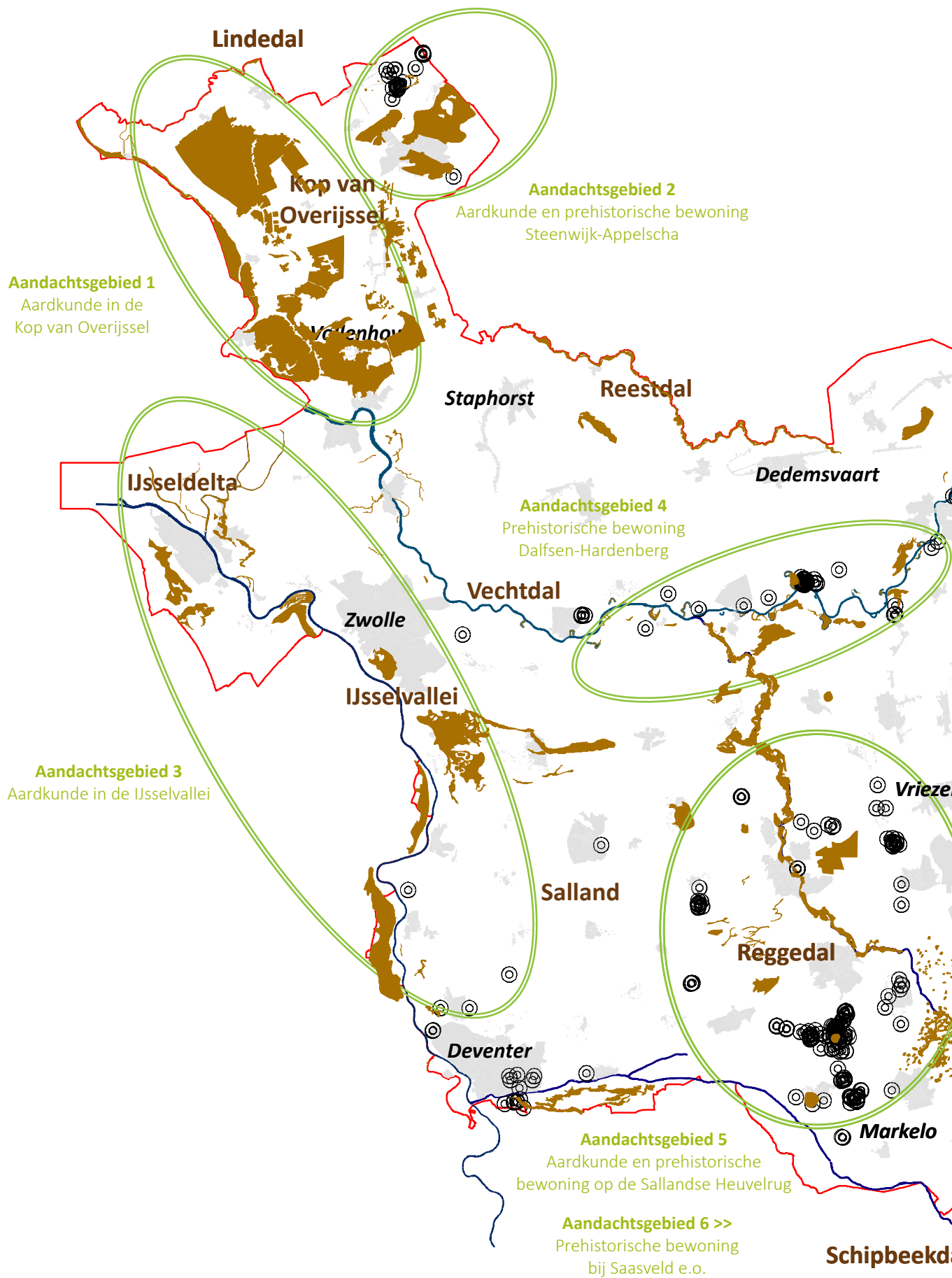
Zeekleilandschap

7 natuurlijke landschappen
47 cultuurlandschappen

Bijlage 2a: Erfgoedthema's in Overijssel: tijds

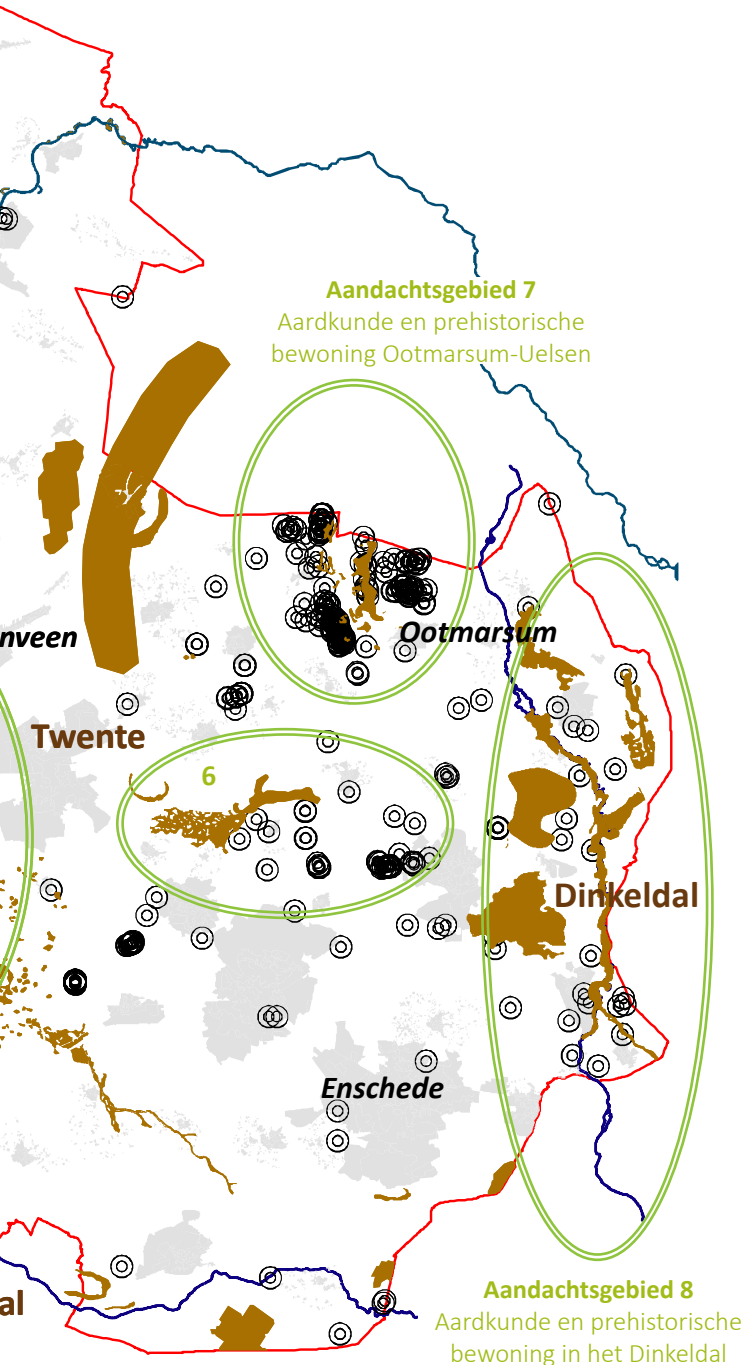

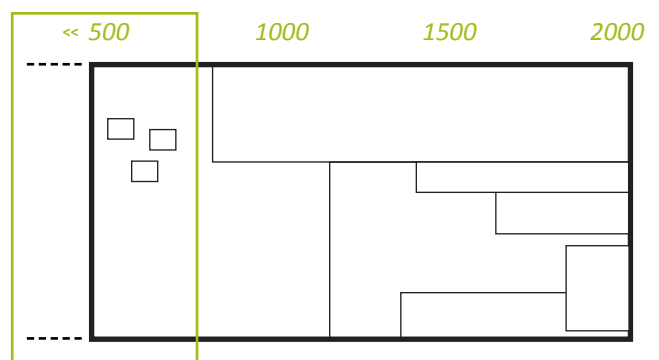
Tijdsvenster 1: Natuurlijke landschappen en prehistorische bewoning

Legenda

- Aardkundig fenomeen
- Prehistorisch graf

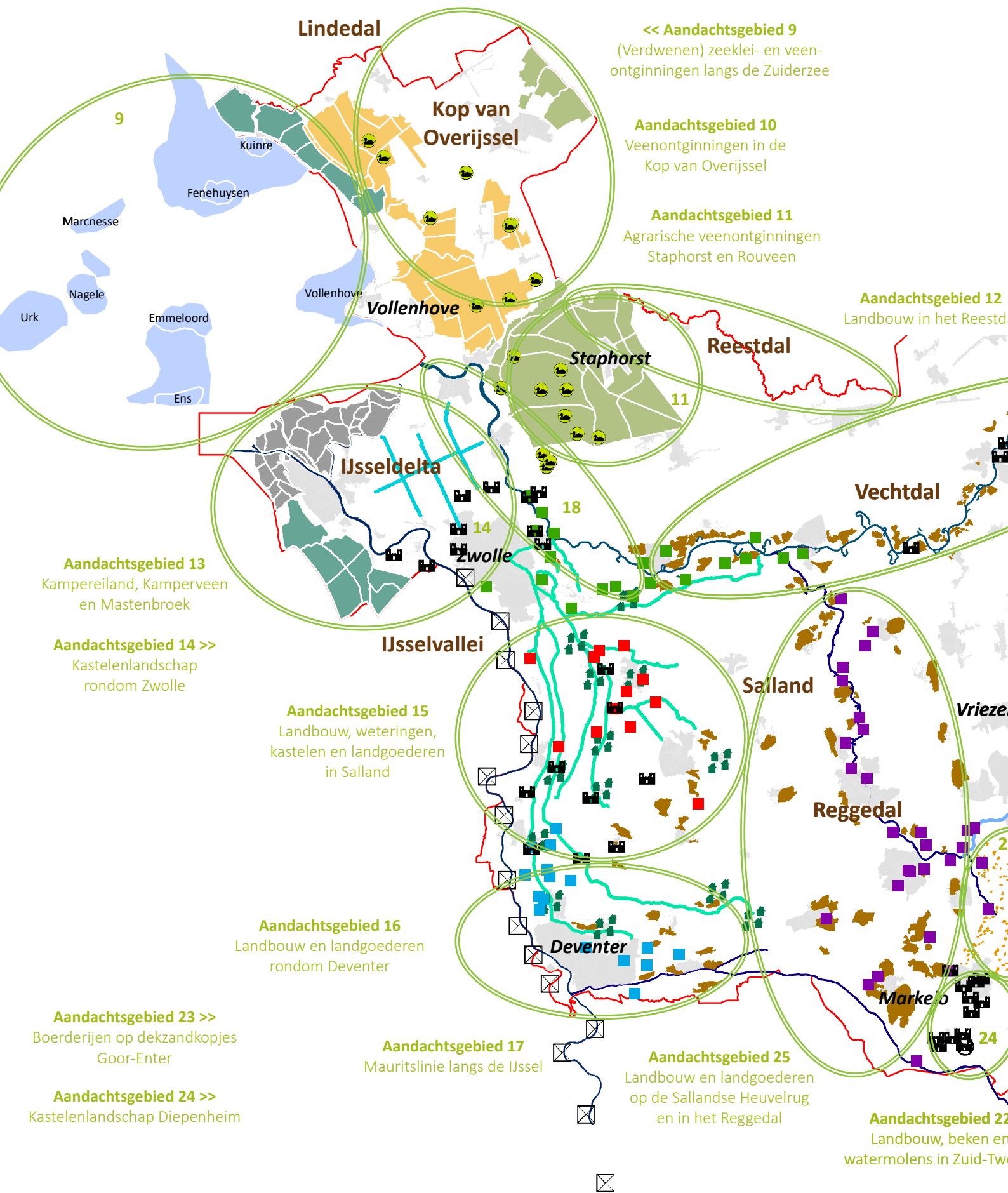

Landschapsmatrix

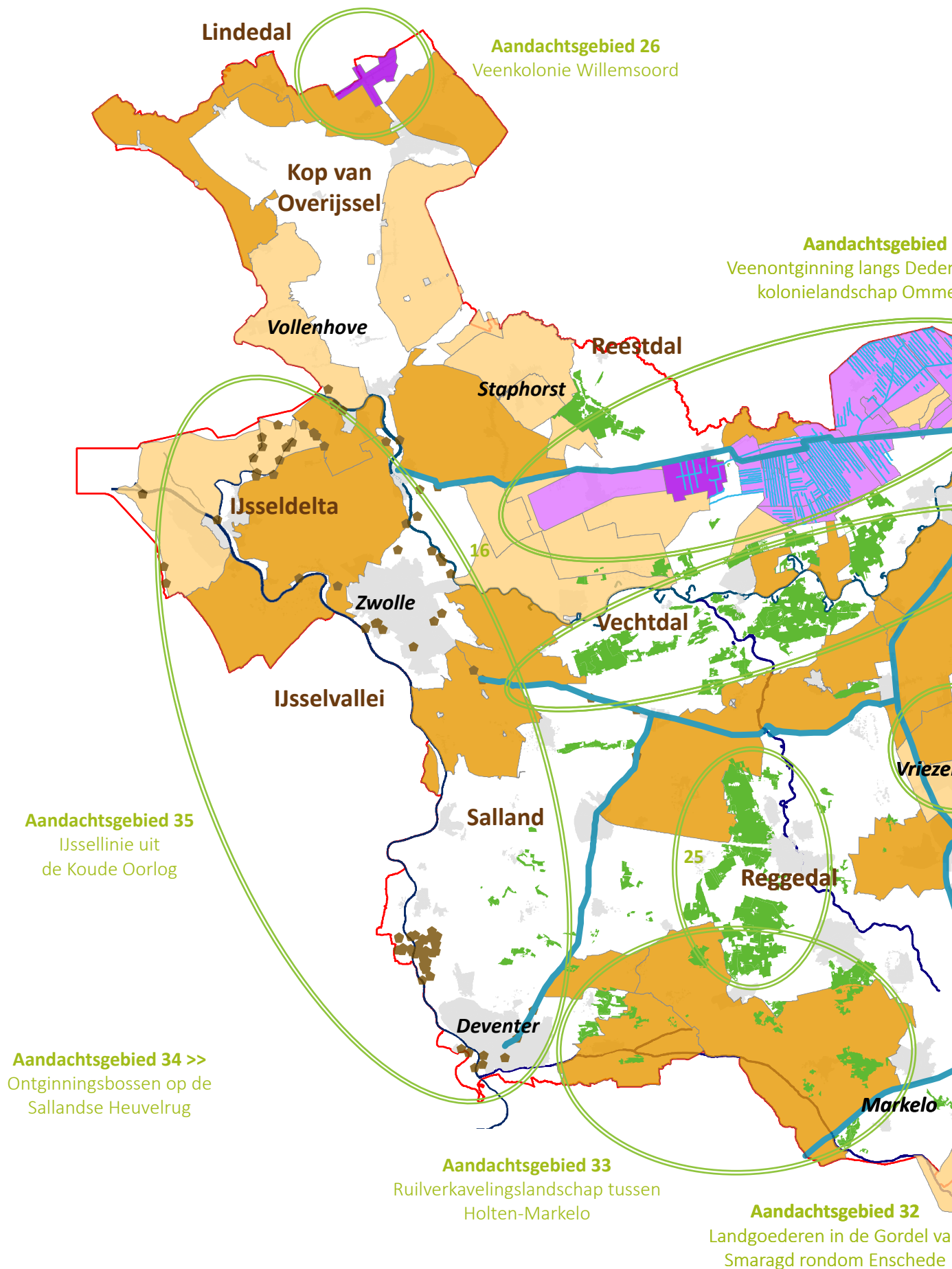
Bijlage 2b: Erfgoedthema's in Overijssel: tijds

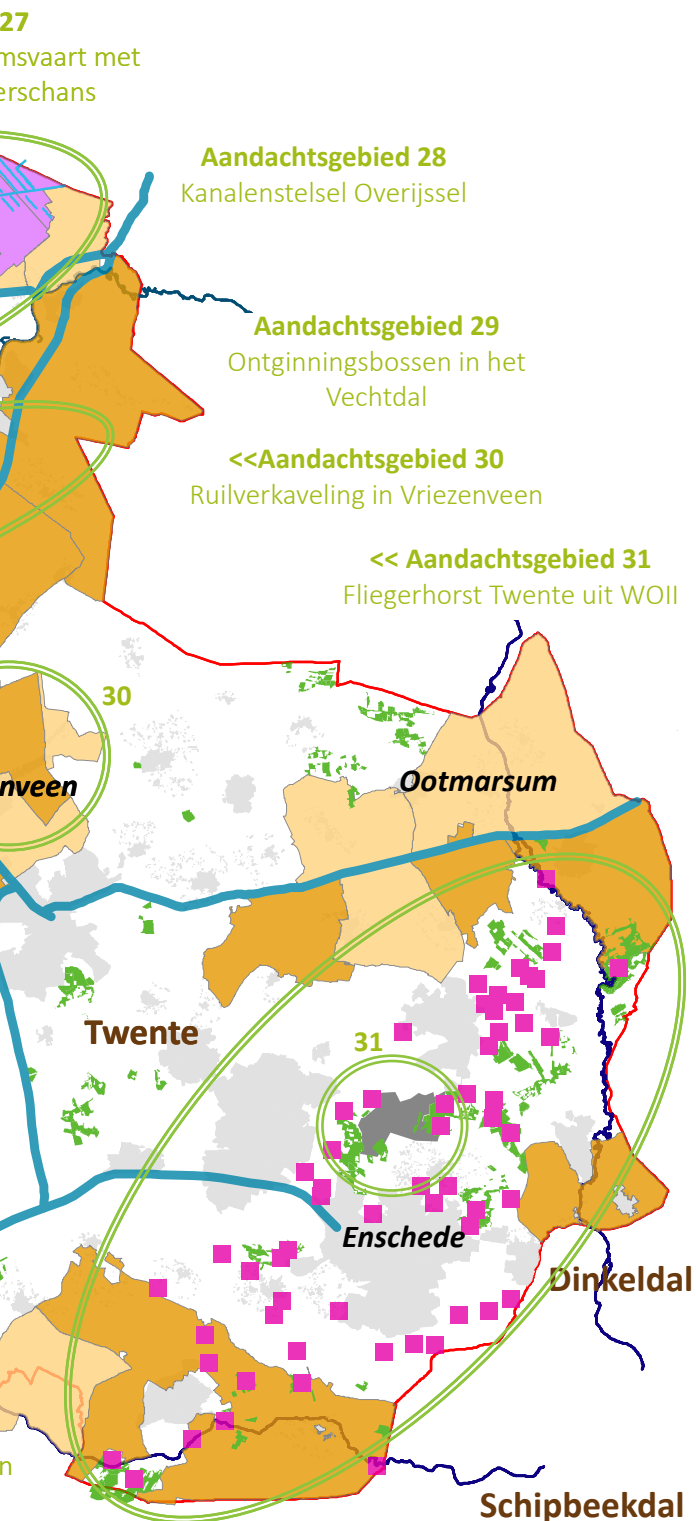

Bijlage 2c: Erfgoedthema's in Overijssel: tijds

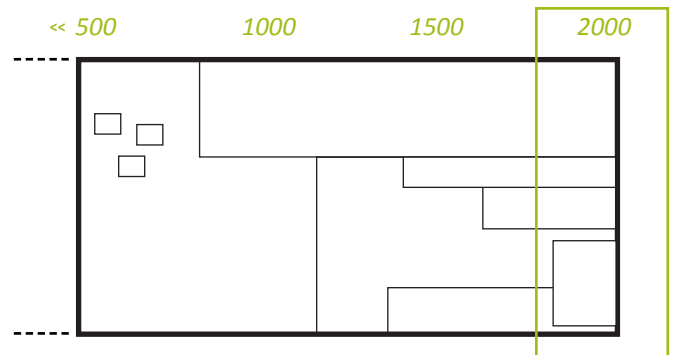

Tijdsvenster 3: Moderne landschappen

Legenda

- Agrarische veenontginning
- Veenkolonie
- Ontginningsbos
- Ruilverkavelingsblok 1924 - 1953
- Ruilverkavelingsblok 1954 - 1984
- Vliegveld Twente
- Landgoederenzone Twente
- IJssellinie
- Kanalensysteem
- Wijken en vaarten

Landschapsmatrix

Bijlage 3: Onderzoeksagenda (2023-2026)

Het uitdragen van het brede begrip dat erfgoed omhelst, pakken we op door onszelf en anderen uit te dagen om erfgoed te onderzoeken en met nieuwe resultaten vervolgonderzoeken te initiëren, beleid te beïnvloeden en uitvoeringsprojecten op te zetten. Hiervoor hebben we voor de periode 2017-2022 een onderzoeksagenda opgezet waarin zeventien onderzoeksopgaven en 46 deelonderzoeken waren opgenomen. Een groot aantal onderwerpen is op deze manier in stages, afstudeeropdrachten, vrijwilligers of door onszelf onderzocht en beschikbaar gekomen in rapportages of websites. Voor de periode 2023-2026 staan nog aantal van de eerdere opgaven nog open en wij hebben tevens een groot aantal onderwerpen toegevoegd. Dat maakt dat er voor deze periode zestien onderzoeksopgaven met 29 deelonderzoeken zijn. Vijf van deze onderzoeksvragen hebben wij gekoppeld aan ons uitvoeringsprogramma en gaan wij zelf actief oppakken:

- Onderzoeksopgave 3e: prehistorische bewoning Ootmarsum-Uelsen (Twente)
- Onderzoeksopgave 4b: landgoederenzone Heino en omgeving (Salland)
- Onderzoeksopgave 5: dorpslandschappenkaart (Overijssel)
- Onderzoeksopgave 6: groen erfgoed (Overijssel)
- Onderzoeksopgave 16: Fliegerhorst (Twente)

Met de andere onderzoeksopgaven willen we studenten, vrijwilligers, historische verenigingen en andere Overijsselse organisaties inspireren om ook onderzoek te doen naar het Overijssels erfgoed. Wij kunnen hier begeleiding in geven (bijvoorbeeld als studenten- of vrijwilligersbegeleider), maar agenderen daar geen actieve taak voor ons in het uitvoeringsprogramma.

Tijdsvenster 1: Aardkundig landschap en prehistorische bewoning

Onderzoeksopgave 1: Vorming van stuwwallen in Overijssel

De ligging van de stuwwallen in Overijssel is al decennia nauwkeurig bekend. Met de komst van de AHN kan dit nog eens worden aangescherpt. Toch is er voor Overijssel, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Gelderse stuwwallen, geen wetenschappelijk sluitend verhaal over welke stuwwallen in welke opeenvolgende uitbreidingen van het landijs in de voorlaatste ijstijd zijn gevormd.

- a. Met een analyse over de ligging van de tongbekkens, stuwrichtingen en een hypothese over de verschillende fasen van overstuwingen kan voor de Overijsselse stuwwallen een nieuwe kaart 'Stuwwalgenese' worden gemaakt.

Doel is dat deze kaart bij gaat dragen in het overbrengen van de landschapsgenese in onze tekencursus 'Het ontstaan van het Overijsselse landschap' en zijn weg gaat vinden in gemeentelijk en provinciaal beleid.

Onderzoeksopgave 2: Vorming van het IJssellandschap

De laatste jaren is het onderzoek naar de IJssel in beweging. Met name de ontstaansperiode is daarbij een belangrijk onderwerp, o.a. Makaske (2008), Cohen (2009) en Peeters (2016). Ondanks het nieuwe onderzoek blijft het IJssellandschap voor de leek een onduidelijke samenhang hebben wat betreft de geologische en geomorfologische opbouw. Rivierduinen, verspoelde dekzandgronden, mengelgronden, oeverwallen en kronkelwaarden zijn termen die daarbij voorbij komen.

- a. Door overzicht te creëren en in een kaartenreeks de vorming van de IJssel met de opeenvolgende landschapsgenese uiteen te zetten moet duidelijk worden hoe het complexe IJssellandschap in elkaar zit.

Doel is dat deze kaartenreeks bij gaat dragen in het overbrengen van de landschapsgenese in onze tekencursus 'Het ontstaan van het Overijsselse landschap' en zijn weg gaat vinden in gemeentelijk en provinciaal beleid.

Onderzoeksopgave 3: Prehistorische bewoning

Ondanks de grote hoeveelheid opgravingen voor archeologisch onderzoek is het voor bewoners, beleidsmakers, beheerders en andere geïnteresseerden nog altijd niet gemakkelijk om voor hun eigen landschap de laatste stand van zaken tot zich te nemen. Het bijeenzetten van dergelijke kennis wordt in de archeologie 'synthetiserend onderzoek' genoemd. In 2020 hebben we voor Overijssel in 'Tijdsvenster 1' zes gebieden benoemd waarin prehistorische bewoning duidelijk aanwezig is geweest en ook tegenwoordig nog in het landschap te herkennen is. Voor alle zes gebieden ontbreekt synthetiserend onderzoek voornamelijk:

- a. Aandachtsgebied 2: Steenwijk-Appelscha (Kop van Overijssel)
- b. Aandachtsgebied 4: Dalfsen-Hardenberg (Vechtdal)
- c. Aandachtsgebied 5: Sallandse Heuvelrug en Reggedal (Salland-Twente)
- d. Aandachtsgebied 6: Saasveld (Twente)
- e. Aandachtsgebied 7: Ootmarsum-Uelsen (Twente)
- f. Aandachtsgebied 8: Dinkeldal (Twente)

Het doel is dat deze synthetiserende onderzoeken hun weg gaan vinden in gemeentelijk en provinciaal beleid, in vervolgonderzoeken en in uitvoeringsprojecten.

Tijdsvenster 2: Middeleeuwse dorpslandschappen

Onderzoeksopgave 4: Landgoederen

Over de vele landgoederen die Overijssel rijk is, is al behoorlijk wat geschreven en gekarteerd. In 2023 komt er in de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Overijssel op basis van eerdere bronnen, waaronder de Landgoederen tot 1960 (provincie Overijssel, 2011), Natuurschoonwetlandgoederen (Staatsbosbeheer, 1950), Kadasterkaart 1832 en de Rijksbeschermden buitenplaatsen (RCE, 2016), zelfs een volledig nieuwe landgoederenlaag te staan. Wat bij deze studies echter ontbreekt, is een historisch-geografische analyse waarmee we de landgoederen(zones) in de tijd en ruimte kunnen zetten. Welke verschillende bouwperiodes zijn bijvoorbeeld te ontdekken bij de Overijsselse landgoederen? Welke factoren waren per bouwperiode belangrijk? Wat is de verspreiding per bouwperiode geweest? En is dat ook te zien aan het ruimtelijke gebruik? Op een eenvoudige manier kan daar bijvoorbeeld een driedeling uitkomen van 'versterkte huisplaatsen (<1500)', 'boerenlandgoederen (<1850)' en 'heideontginningslandgoederen (>1850)'. Vervolgens kunnen verdieplagen worden gemaakt. Welke landschapsarchitecten hebben bijvoorbeeld op welke landgoederen gewerkt? En zegt de nieuwe indeling naar periode en geografie daar dan ook iets over? In 2020 hebben we voor Overijssel in 'Tijdsvenster 2 en 3' zeven gebieden benoemd waarin landgoederenclusters bij elkaar komen. Vijf clusters behoeven met name nader onderzoek.

- a. Aandachtsgebied 14: Kastelenlandschap rondom Zwolle (Salland)
- b. Aandachtsgebied 15: Landgoederenzone Heino en omgeving (Salland)
- c. Aandachtsgebied 16: Landgoederenzone rondom Deventer (Salland)
- d. Aandachtsgebied 18-19: Landgoederenzone Zwolle-Ommen (Vechtdal)
- e. Aandachtsgebied 24: Kastelenlandschap van Diepenheim (Salland)

Inspirerende voorbeelden zijn onder andere het Gelders Arcadië op de Veluwezoom (Gelders Genootschap, 2011), het beheer en herstel van Zocherparken in Zuid-Holland (Erfgoedhuis Zuid-Holland, 2017) en de Landgoederen van Textiel (Landschap Overijssel, 2022).

Onderzoeksopgave 5: Dorpslandschappenkaart

Het creëren van besef van waarde voor erfgoed doen we het liefst op lokaal niveau. Met mensen die wonen, werken of recreëren in hun 'eigen' landschap. Daarom hebben we de methode 'Dorpslandschappen en Tijdsvensters' ontwikkeld. Door inzichtelijk te maken wat de oude grenzen van hun dorp of buurtschap zijn en gezamenlijk de landschapsmatrix te

doorlopen ontdekken we samen het verhaal met de inwoners van Overijssel. We dragen daarmee een herwaardering van onze oude culturele dorpsgebieden uit en het erfgoed dat daarmee gepaard gaat.

- a. Wij brengen voor heel Overijssel de dorpslandschappen in kaart en koppelen deze aan de deellandschappen van onze landschapsmatrixen.

Onderzoekopgave 6: Cultuurhistorisch groen erfgoed en genetisch wilde bomen en struiken

Het begrip 'groen erfgoed' is breder omvattend dan het in eerste instantie lijkt. Aan de ene kant valt te denken aan erfgoedelementen die door vorige generaties zijn gerealiseerd, gebruikt of door gebruik zijn ontstaan. Zoals hakhoutbossen, houtwallen, (vlecht)heggen en hagen. Maar ook elementen met een medicinale, historisch culinaire, symbolische of genetische waarde. Bij beide elementen horen oorspronkelijk genetisch wilde bomen en struiken, waaronder wilde gagel, taxus en maretak en bijzondere bomen als de Kroezenboom.

Om grip te krijgen op het groene erfgoed in Overijssel kan in een verdiepingsslag:

- a. de precieze definities van de waarde, de bedreigingen, de kansen van dit door nut en noodzaak gevormde groene erfgoed worden benoemd;
- b. inventarisaties worden gemaakt welke groene elementen in welke streek horen;
- c. inventarisaties worden gemaakt van aanwezig genetisch groen erfgoed (zie ook de publicaties van Bert Maes en Piet Bremer);
- d. diepgaander onderzoek naar het cultuurhistorisch beheer van houtwallen, singels en (vlecht)heggen worden gedaan.

Het doel is om deze gegevens te gebruiken om per streek droombeelden en een bijbehorend actieplan op te stellen over hoe deze elementen beheert, herstelt en beschermd (inclusief verwerven) kunnen worden met inachtneming van de streekeigenheid van de elementen. Op die manier vergroten we het besef van waarde en het bieden van handelingsperspectief aan eigenaren, beheerders, noabers van groen erfgoed.

Onderzoekopgave 7: Moerasijzererts

Moerasijzererts, ook wel ijzeroer genoemd, wordt in Overijssel al sinds de Romeinse tijd gewonnen en omgesmolten in primitieve ovens. Naast het ruwe ijzer (wolf) bleven klompen van zand en ijzer (ijzerslakken) over. Verspreid door Overijssel zijn deze overblijfselen van de winning gevonden zoals bij Lenthe, Emmen, Oosterdalfsen en Welsum. In 1877 werd het voorkomen van moerasijzererts in oostelijk Nederland en de negentiende eeuwse distributie over het spoor al beschreven door W.C.H. Staring (Eigen Haard, nr. 4). Voor wie er oog voor heeft is het nu ook nog te zien. In de muren van de kerken van bijvoorbeeld Raalte, Hellendoorn en Ommen zijn blokken met moerasijzererts verwerkt.

- a. Er is nog geen overzichtswerk waarin de winningslocaties, distributie en verwerking van het Overijsselse moerasijzererts worden beschreven. Door een koppeling te maken met de tastbare overblijfselen kan het verhaal van de winning van moerasijzererts worden verteld.

Onderzoekopgave 8: Veldnamen

Immaterieel erfgoed is een brede vorm van erfgoed en beslaat onder andere 'oraal erfgoed' met de vertelcultuur, de dialecten en de toponymie (veldnamen). Met name de laatste categorie is voor het begrijpen van het landschap erg belangrijk. In principe kan bij het horen van een veldnaam ook meteen het bijbehorende landschap verklaart worden. Te denken valt aan broeken, maten, flieren, marsen in het laaggelegen hooilandengebied. Maar ook aan de horsten en essen op de zandgronden. In navolging van Ter Laak die in 2005 'De taal van het landschap' schreef over de veldnamen in de Berkelstreek kan voor Overijssel tevens een dergelijke analyse worden geschreven.

- a. Een database met veldnamen opstellen (of gebruik maken van de deelgebieden in de dorpslandschappen) en een analyse maken op basis van de geografische ligging en kenmerken van het gebied.

Onderzoeksopgave 9: Overijssels erfgoed buiten de grenzen

Binnen en buiten Overijssel zijn veel immateriële, landschappelijke 'lijnen' te herkennen. Te denken valt aan de oude ossenroute van Denemarken naar Amersfoort, de handelsroute van de Rusluie uit Vriezenveen met Sint-Petersburg, houtvloten op de Vecht, vervoer van Bentheimer zandsteen, trek van schaapskudden naar jaarmarkten, plantageverleden van landgoederen in Overijssel in bijvoorbeeld Suriname, immigratie naar de Nieuwe Wereld met de VOC, negentiende eeuwse trek naar de Verenigde Staten (er zijn zelfs nog Overijsselse plaatsnamen in de Verenigde Staten) en de naoorlogse trek richting Canada en Australië.

- a. Het ontbreekt echter aan een overzichtswerk, waarin ook de relatie met landschap wordt gelegd.

Er hoeft niet helemaal opnieuw te worden gestart, want de Overijsselacademie is reeds op bepaalde onderwerpen begonnen met onderzoek.

Onderzoeksopgave 10: Vloeiweides

Bijna overal in Hoog-Nederland zijn restanten van vloeiweidensystemen terug te vinden. Met name in het oosten van Overijssel zijn een behoorlijk aantal vloeiweides in gebruik geweest. Een vloeiweide bestaat uit een combinatie van landschapselementen, waaronder wallen, bekkens, sprengen, flanksloten, kanaaltjes, opvangsloten, overlaten, spaarbekkens, houten en stenen stuwen, duikers, schuiven en stuwbruggen. In 2011 verscheen een overzicht van vloeiweides in Nederland met de publicatie 'Stromend Landschap'. Een verdere verdieping naar de vloeiweides in Overijssel is er echter niet gekomen.

- a. Is het mogelijk om voor de Overijssel de vloeiweides op kaart te zetten en daar het verhaal bij te vertellen?

Een verdiepingsslag kan worden gemaakt met een aantal cases van vloeiweides op onze eigen terreinen, zoals reeds is gedaan bij Hof Espelo.

Tijdsvenster 3: Modern landschap

Onderzoeksopgave 11: Calendarium van het Overijsselse landschap

Eén van de lastige opgaven binnen erfgoed onderzoek is om snel verbanden te kunnen leggen tussen veranderingen in de maatschappij en veranderingen in het landschap. Vaak zien we op oude kaarten wel dat een landschappelijke verandering plaats had, maar kunnen in mindere mate duiden waarom dat gebeurde en op welke manier dat invulling kreeg. Zo maakte de Vestingwet uit 1874 het voor steden mogelijk om ook buiten hun stadswallen woningen te bouwen, was het Thorbecke die in 1851 de jacht privatiseerde, komt de Amerikaanse eik pas vanaf 1725 in ons land voor, is het vanaf 1954 verplicht om bij een ruilverkaveling een landschapsplan op te zetten, komen vanaf 1843 de eerste domeingronden op de markt en is tussen 1630 en 1700 Hollands Classicisme de heersende bouwstijl. Deze en nog veel meer factoren hadden allemaal invloed op de ruimtelijke ontwikkeling van het Overijsselse landschap.

- a. In het 'Calendarium van het Overijssels landschap' maken we op een gestructureerde manier inzichtelijk welke sociale, economische, religieuze, militaire en bijvoorbeeld industriële gebeurtenissen op welk moment in Overijssel plaatsvonden en/of welke trends de overhand hadden.

Het resultaat is een poster waar alle thema's (uitgesplitst in tijd en wellicht naar landschap) op terugkomen en dat gebruikt kan worden om verbanden te leggen tijdens onderzoek naar het Overijsselse landschap

Onderzoeksopgave 12: Ontginningsbossen

Vanuit de Cultuurhistorische Inventarisatiekaart Overijssel (2013) is er al een overzicht gemaakt van de ontginningsbossen van Overijssel met een indeling naar tijdsperiode.

- a. Groot hiaat is echter het ontbreken van een achterliggend rapport met historische-geografische diepgang over de verschillende ontginningsbossen.

Welke ontginningsbossen zijn nog door de marken uitgevoerd? Voor welke bossen werd een werkverschaffingsproject opgezet? Zijn er grote ontginningsbossen die oorspronkelijk bij landgoederen hoorden? Wat is de ruimtelijke verspreiding van deze thema's geweest? Welke

factoren waren daarvoor belangrijk? Is er verschil in ruimtelijke opzet bij de verschillende types ontginningsbossen? Doel is dat deze nieuwe ontginningsbossenkaart zijn weg gaat vinden in gemeentelijk en provinciaal beleid, in vervolgonderzoeken en in uitvoeringsprojecten.

Onderzoeksopgave 13: Rabatten

Waar de grond te nat was voor bosbouw kon met een simpele techniek toch bomen worden aangeplant door greppels te graven en met de vrijgekomen grond wallen op te werpen. Deze rabatten zijn door heel Overijssel aangelegd en dan met name op de nattere dekzandgronden. Enkele jaren geleden verscheen er een interessante studie over rabatten in de Graafschap door Mulder (2020).

- a. De rabatten in Overijssel zijn echter nooit geïnventariseerd, gecategoriseerd, met een historisch-geografische blik bekeken en samengevat in één publicatie.

Een verdiepingsslag kan wellicht worden gemaakt met een aantal cases van rabattenbossen op onze eigen terreinen, waaronder De Horte of de Lonnekerberg.

Onderzoeksopgave 14: Overijssels cultuurlandschap op 8 en 16 mm

Met het digitaliseren van historische films en documentaires komt er een grote nieuwe onderzoekstak bij. Films uit bijvoorbeeld de vroege twintigste eeuw kunnen landschapsvormende processen uit de eerste hand laten zien. Op die manier komen we dichterbij de mensen, de werkzaamheden en de vorming van ons cultuurlandschap dan dat we via andere bronnen kunnen.

- a. Daarom willen we een filmdatabase opzetten met als werktitel 'Overijssels cultuurlandschap op 8 en 16 mm'.

Deze database koppelen we aan onze landschapsmatrixen. In samenwerking met het Instituut voor Beeld en Geluid en wellicht ook met Collectie Overijssel. Eindproduct kan een dvd zijn, die per landschapstype opent en die we voor presentaties en cursussen kunnen gebruiken.

Onderzoeksopgave 15: Begraafplaatsen

Een vorm van erfgoed waar nog maar weinig aandacht aan wordt besteed, is die van funerair erfgoed. Toch is het erfgoed van begraafplaatsen over de hele provincie verspreid. Alleen al aan het begin van de negentiende eeuw waren er meer dan 150 begraafplaatsen in Overijssel. Dat aantal zou verder oplopen nadat in 1830 wettelijk werd vastgelegd dat begraafplaatsen alleen nog buiten de bebouwde kom voor mochten komen. Op die manier bepaalden ouderdom, religie en eigenaar waar een begraafplaats voorkwam en hoe deze werd ingericht.

- a. In de eerste plaats is het belangrijk om de Overijsselse begraafplaatsen te categoriseren (bijv. begraafplaats voor 1750; tussen 1750 en 1830; tussen 1830 en 1945; na 1945) en op kaart te zetten.

Kunnen de tijdlagen in thema's worden opgedeeld (naar religie, geografische ligging, eigenaar, etc.)? Hebben deze thema's dan ook weer verschillende uiterlijke kenmerken?

- b. In de tweede plaats per categorie de huidige problematiek beschrijven. Is er een categorie aan het verdwijnen? Zijn de uiterlijke kenmerken verdwenen? Past de structuur niet meer in de begrafenis cultuur? Maken de nieuwe grafstenen de begraafplaats onherkenbaar? Etc.

Doel is dat deze nieuwe begraafplaatsenkaart zijn weg gaat vinden in gemeentelijk en provinciaal beleid, in vervolgonderzoeken en in uitvoeringsprojecten.

Onderzoeksopgave 16: Fliegerhorst Twente

Het onderzoek naar de Fliegerhorst Twente uit de Tweede Wereldoorlog is over verschillende organisaties verdeeld. Toch geeft dit voor de terreinen van Landschap Overijssel geen omvattend overzicht welke elementen van het vliegveld precies waar liggen en welke elementen het behouden waard zijn. Of juist niet. Daarom zetten we in onze beheerplannenreeks voor onze eigen gebieden een beknopt onderzoek op.

- a. Aandachtsgebied 31: relictten van de Fliegerhorst Twente op de terreinen van Landschap Overijssel.

Doel is dat wij beter inzicht krijgen hoe wij de elementen in onze terreinen moeten beheren.

Beheerbijlagen

Bijlage 4: Procesbeschrijvingen (Rijks)monumentaal erfgoed

Stroomschema

Het (Rijks)monumentaal erfgoed op onze eigen terreinen valt onder de manager terreinen. Vanuit deze functie worden de erfgoed specialist, projectleider, beheerders, rentmeester, landschapsarchitect en buitendienstmedewerkers aangestuurd. Controle op uitvoering geschiedt door de directeur-bestuurder en de auditcommissie van de Raad van Toezicht.

Projectmatig werken

Alle Rijksmonumenten van Landschap Overijssel komen onder één project te vallen. Verantwoording van middelen geschiedt via Sumatra. Op die manier kan op elk moment de actuele stand van zaken van het project worden opgevraagd, maar ook in de tijd terug worden gekeken wat waaraan is besteed. Dat is niet anders dan dat we nu al doen, maar nu komt het voor dat de archeologische en groene Rijksmonumenten in Sumatra bij de beheerder staan en de gebouwde Rijksmonumenten bij de rentmeester. Te verwachten onderhoud is voor onze archeologische en groene Rijksmonumenten overgezet naar CSMI. Dat blijft zo. Wanneer de cultuurhistorische module binnen CSMI klaar is, bekijken we of onze meerjarenplanning voor onderhoud aan gebouwen ook over gaat naar CSMI.

Regulier en groot onderhoud

Processtappen t.b.v. regulier en groot onderhoud aan archeologische en groene (Rijks)monumenten	Verantwoordelijk
1. Meerjarenonderhoudsplan	
a) Interne opdrachtverlening	Manager Terreinen
b) Opvragen inspectierapporten (Monumentenwacht, tuinhistoricus, archeoloog)	Erfgoedsspecialist
c) Inbrengen beheerplan en huidige beheermethoden	Beheerder
d) Kadastrale check	Beheerder
e) Bepalen onderhoudsbehoefte	Beheerder (m.b.v. erfgoedsspecialist)
f) Opstellen onderhoudsschema	Beheerder (m.b.v. erfgoedsspecialist)
g) Inhoudelijke controle	Erfgoedsspecialist
h) Financiële controle	Rentmeester
i) Opstellen/aanpassen beheerplan en meerjarenonderhoudsplan	Beheerder (m.b.v. erfgoedsspecialist)
j) Invoer in CSMI	Beheerder
2. Jaarlijkse uitvoering	
a) Opstellen begroting	Beheerder
b) Opstellen planning	Beheerder
c) Beschrijven kwaliteitsrichtlijnen	Erfgoedsspecialist
d) Aanvragen vergunningen	Beheerder
3. Aanbesteding	
a) Selectie eigen beheer/aannemers/architecten/adviseurs	Beheerder (m.b.v. erfgoedsspecialist)
b) Keuze aanbestedingsvorm volgens aanbestedingsbeleid	Beheerder
c) Werkomschrijvingen, incl. evt. bestek en stel- en verrekenposten	Beheerder
d) Intern controleren werkbeschrijvingen	Erfgoedsspecialist
e) Offerteuitvraag (evt. met nota van inlichtingen)	Beheerder
f) Gesprekken met aannemers	Beheerder (m.b.v. erfgoedsspecialist)
g) Opdrachtselectie, verstrekking en –afzegging	Beheerder
h) Opmaken standaard opdrachtformulier	Beheerder
i) Inboeken verplichting	Beheerder
j) Openstellen beheercodes (eigen beheercodes of RM-codes)	Beheerder
4. Onderhoudswerkzaamheden	
a) Startgesprek	Beheerder (m.b.v. erfgoedsspecialist)
b) Bewaken voortgang werk	Beheerder
c) Correspondentie	Beheerder
5. Afronding	
a) Inhoudelijke controle (incl. update van het inspectierapport)	Erfgoedsspecialist
b) Fiattering facturen en administratie	Beheerder
c) Invoer in CSMI	Beheerder
d) Verantwoording werkzaamheden	
	SNL
	SIM
e) Controle en eindverantwoording	Manager Terreinen

Processtappen t.b.v. regulier en groot onderhoud aan gebouwde (rijks)monumenten	Verantwoordelijk
1. Meerjarenonderhoudsplan	
a) Interne opdrachtverlening	Manager Terreinen
b) Opvragen inspectierapporten	Rentmeester
c) Inbrengen beheerplan en huidige beheermethoden	N.v.t.
d) Kadastrale check	Rentmeester
e) Bepalen onderhoudsbehoefte	Rentmeester (m.b.v. Monumentenwacht)
f) Opstellen onderhoudsschema	Rentmeester (m.b.v. Monumentenwacht)
g) Inhoudelijke controle	Erfgoed specialist
h) Financiële controle	Rentmeester
i) Opstellen/aanpassen beheerplan en meerjarenonderhoudsplan	Rentmeester (m.b.v. Monumentenwacht)
j) Invoer in CSMI	Beheerder
2. Jaarlijkse uitvoering	
a) Opstellen begroting	Rentmeester
b) Opstellen planning	Rentmeester
c) Beschrijven kwaliteitsrichtlijnen	Rentmeester
d) Aanvragen vergunningen	Rentmeester
3. Aanbesteding	
a) Selectie eigen beheer/aannemers/architecten/adviseurs	Rentmeester
b) Keuze aanbestedingsvorm volgens aanbestedingsbeleid	Rentmeester
c) Werkschrijvingen, incl. evt. bestek en stel- en verrekenposten	Rentmeester (m.b.v. Monumentenwacht)
d) Intern controleren werkbeschrijvingen	Erfgoed specialist
e) Offerteuitvraag (evt. met nota van inlichtingen)	Rentmeester
f) Gesprekken met aannemers	Rentmeester (m.b.v. Monumentenwacht)
g) Opdrachtselectie, verstrekking en –afzegging	Rentmeester
h) Opmaken standaard opdrachtformulier	Rentmeester
i) Inboeken verplichting	Rentmeester
j) Openstellen beheercodes (eigen beheercodes of RM-codes)	Rentmeester
4. Onderhoudswerkzaamheden	
a) Startgesprek	Rentmeester (m.b.v. Monumentenwacht)
b) Bewaken voortgang werk	Rentmeester
c) Correspondentie	Rentmeester
5. Afronding	
a) Inhoudelijke controle (incl. update van het inspectierapport)	Monumentenwacht
b) Fiattering facturen en administratie	Rentmeester
c) Invoer in CSMI	Beheerder
d) Verantwoording werkzaamheden	Rentmeester
e) Nacalculatie en analyse dotatiemiddelen	Controller en accountant
f) Controle en eindverantwoording	Manager Terreinen

Restauratie en ver-/nieuwbouw

Processtappen t.b.v. restauratie en ver-/nieuwbouw aan archeologische, groene en gebouwde (rijks)monumenten	Verantwoordelijk
1. Voorbereiding	
a) Interne opdrachtverlening	Manager Terreinen
b) Projectstartup met doelen en/of PvE	Projectleider
c) Opvragen en/of uitzetten inspectierapporten	
<i>Archeologische en groene (Rijks)monumenten (Monumentenwacht, tuinhistoricus, archeoloog)</i>	Erfgoed specialist
<i>Gebouwde (Rijks)monumenten (Monumentenwacht)</i>	Rentmeester
d) Inbrengen beheerplan en huidige beheermethoden	Beheerder
e) Kadastrale check	Beheerder
f) Inhoudelijk onderzoek o.b.v. Quattro Stagioni (QS)	(Landschaps)architect
<i>Vooronderzoek erfgoed (incl. waardstelling, 'nieuw historisch ontwerp' en kansencatalogus)</i>	Erfgoed specialist
<i>Vooronderzoek ecologie (incl. flora en faunascan)</i>	Ecoloog
<i>Vooronderzoek beleving (incl. doelgroepen- en faciliteitenanalyse)</i>	Belevingsspecialist
<i>Vooronderzoek productie (incl. kosten/batenanalyse)</i>	Beheerder Rentmeester
2. Schetsontwerp (SO)	
a) Agendering, voorzitten en vastlegging projectvergaderingen	Projectleider
b) Gezamenlijke schetsontwerpsessie (SO) o.b.v. QS met veldbezoek	(Landschaps)architect
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden erfgoed</i>	Erfgoed specialist
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden ecologie</i>	Ecoloog
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden beleving</i>	Belevingsspecialist
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden productie</i>	Beheerder Rentmeester
c) Uitwerken schetsontwerp (SO) en benoemen knelpunten	(Landschaps)architect
d) Uitzetten vervolgacties	Projectleider
<i>Evt. vervolgonderzoek erfgoed</i>	Erfgoed specialist
<i>Evt. vervolgonderzoek ecologie</i>	Ecoloog
<i>Evt. vervolgonderzoek beleving</i>	Belevingsspecialist
<i>Evt. vervolgonderzoek productie</i>	Beheerder Rentmeester
3. Voorontwerp (VO)	
a) Agendering, voorzitten en vastlegging projectvergaderingen	Projectleider
b) Gezamenlijke voorontwerpsessie (VO) o.b.v. QS	(Landschaps)architect
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden erfgoed</i>	Erfgoed specialist
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden ecologie</i>	Ecoloog
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden beleving</i>	Belevingsspecialist
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden productie</i>	Beheerder Rentmeester
c) Uitwerken voorontwerp (VO) en benoemen knelpunten	(Landschaps)architect
d) Uitzetten vervolgacties	Projectleider
<i>Evt. haalbaarheidsonderzoek m.b.t. beschikbaar budget</i>	Projectleider
e) Opstellen onderhoudsschema	
<i>Archeologische en groene (Rijks)monumenten</i>	Beheerder (m.b.v. erfgoed specialist)
<i>Gebouwde (Rijks)monumenten</i>	Rentmeester
f) Inhoudelijke controle	Erfgoed specialist
g) Financiële controle	Rentmeester

4. Definitief ontwerp (DO) en technisch ontwerp (TO)	
a) Agendering, voorzitten en vastlegging projectvergaderingen	Projectleider
b) Gezamenlijke definitief ontwerpessie (DO) o.b.v. QS	(Landschaps)architect
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden erfgoed</i>	Erfgoedsspecialist
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden ecologie</i>	Ecoloog
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden beleving</i>	Belevingsspecialist
<i>Inbreng wensen en randvoorwaarden productie</i>	Beheerder Rentmeester
c) Inhoudelijke controle	Erfgoedsspecialist
d) Uitwerken definitief ontwerp (DO)	(Landschaps)architect
e) Evt. uitwerken technisch ontwerp (TO)	(Landschaps)architect
f) Controle, goedkeuring en vrijgave definitief ontwerp (DO)	Projectleider
g) Archiveren van gemaakte producten (1)	Projectleider
5. Plan van Aanpak	
a) Opstellen begroting	Projectleider
b) Opstellen planning (en evt. fasering)	Projectleider
c) Beschrijven kwaliteitsrichtlijnen	
<i>Archeologische en groene (Rijks)monumenten</i>	Erfgoedsspecialist
<i>Gebouwde (Rijks)monumenten</i>	Rentmeester
d) Aanvragen subsidie	Projectleider
e) Indienen vergunningsaanvragen	Projectleider
6. Aanbesteding	
a) Selectie eigen beheer/aannemers/architecten/adviseurs	Projectleider (m.b.v. beheerder)
b) Keuze aanbestedingsvorm volgens aanbestedingsbeleid	Projectleider
c) Werkomschrijvingen, incl. evt. bestek en stel- en verrekenposten	Projectleider
d) Intern controleren werkbeschrijvingen	Erfgoedsspecialist
e) Offerteuitvraag (evt. met nota van inlichtingen)	Projectleider
f) Gesprekken met aannemers	Projectleider
g) Opdrachtselectie, verstrekking en –afzegging	Projectleider
h) Opmaken standaard opdrachtformulier	Projectleider
i) Inboeken verplichting	Projectleider
j) Openstellen beheercodes (eigen beheercodes of RM-codes)	Projectleider
7. Restauratie- of ver-/nieuwbouwwerkzaamheden	
a) Startgesprek	
<i>Archeologische en groene (Rijks)monumenten</i>	Beheerder (m.b.v. erfgoedsspecialist)
<i>Gebouwde (Rijks)monumenten</i>	Rentmeester
b) Bewaken voortgang werk	
<i>Archeologische en groene (Rijks)monumenten</i>	Beheerder (m.b.v. erfgoedsspecialist)
<i>Gebouwde (Rijks)monumenten</i>	Rentmeester
c) Correspondentie	Projectleider
8. Afronding	
a) Inhoudelijke controle	Erfgoedsspecialist Monumentenwacht
b) Fiattering facturen en administratie	Projectleider
c) Invoer in CSMI	Beheerder
d) Verantwoording werkzaamheden	Projectleider
e) Archiveren van gemaakte producten (2)	Projectleider
f) Controle en eindverantwoording	Manager Terreinen

Bijlage 5: Kwaliteitsrichtlijnen (Rijks)monumentaal erfgoed

Zowel voor onze archeologische rijksmonumenten als voor onze groene en gebouwde rijksmonumenten hebben we deskundigheid in de uitvoering voorop staan. Dat kan met aannemers die gecertificeerd zijn vanuit kwaliteitsstichtingen en – verenigingen, maar ook met lokale aannemers en/of onze eigen buitendienst. Landschap Overijssel maakt gebruik van de diensten van een selecte groep aannemers waarmee wij eerder hebben samengewerkt en goede ervaringen hebben opgedaan. Dit zijn niet altijd gecertificeerde bedrijven, maar kunnen door middel van hun ervaring aantonen dat zij een gelijkwaardig kwaliteitsniveau hebben. Per project kiest Landschap Overijssel één of meer aannemers die het best passen bij de aard en omvang van de uit te voeren werkzaamheden. Afhankelijk van het type (Rijks)monumentaal erfgoed en of het onderhoud of restauratie en ver-/nieuwbouw betreft, volgen we intern de volgende kwaliteitsrichtlijnen:

Archeologie

Regulier en groot onderhoud archeologische (Rijks)monumenten

Het onderhoud van onze archeologische (Rijks)monumenten wordt hoofdzakelijk uitgevoerd door onze eigen buitendienst. Voor onderhoud aan archeologische (Rijks)monumenten zijn geen landelijke richtlijnen opgesteld. Het doel is om de archeologische resten in de ondergrond *in situ* en ongeschonden te bewaren. Afgeleid van het protocol dat de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en Staatsbosbeheer voor Natura 2000-gebieden hebben opgesteld, hanteren we bij onderhoud de volgende uitvoeringsrichtlijn:

- Opslag wordt – zoveel als mogelijk – verwijderd om beworteling en windworp te voorkomen.
- Insporing door materieel wordt voorkomen door bij droog weer op eigen takhout en/of rijplaten te rijden en/of lichter materieel in te zetten.
- Stobben worden niet gevreesd of gevreesd met een frees op een (verlengde) giek.
- Akkers worden niet dieper geploegd dan de eerder verstoorde grond.
- Plaggen wordt vervangen door het verwijderen van organisch materiaal met een grote 'hark' en eventueel het verwijderen van de bovenste humuslaag met een schuine 'bak'.

Bij werkzaamheden door onze eigen buitendienst geschiedt directievoering door de beheerder. Bij uitbesteding van de werkzaamheden is de erfgoedsspecialist (in samenwerking met de archeologisch projectmedewerker) verantwoordelijk voor het beschrijven van/verwijzen naar de richtlijnen in de werkbeschrijving. De beheerder voert de directievoering. De Monumentenwacht wordt ingehuurd om tijdens de inspectierondes de kwaliteit van het onderhoud te beoordelen. Deze koppelt haar bevindingen terug in een rapportage en een gesprek met de erfgoedsspecialist.

Consolidatie/restauratie/reconstructie archeologische (Rijks)monumenten

Bij werkzaamheden in onze gebieden waarin archeologische (Rijks)monumenten liggen, wordt gewerkt volgens de vigerende kwaliteitsrichtlijn van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). Bij wettelijke verplichting wordt er – conform de wetgeving – opdracht gegeven aan een archeologisch bureau dat certificaathouder is bij de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB). Dat geldt voor archeologisch bureauonderzoek, begeleiding, bodemboringen, geofysisch onderzoek en opgravingen. Bij het ontbreken van een wettelijke verplichting kan de erfgoedsspecialist (in samenwerking met de archeologisch

projectmedewerker) er ook voor kiezen om het bureauonderzoek, begeleiding en/of bodemboringen in eigen beheer uit te voeren. Geofysisch onderzoek en opgravingen worden niet in eigen beheer uitgevoerd, ook niet bij het ontbreken van een wettelijke verplichting voor archeologisch onderzoek.

De erfgoedsspecialist is er verantwoordelijk voor dat, voordat de werkzaamheden beginnen, het archeologisch protocol *'Cultuurhistorisch advies en definities archeologisch onderzoek ten aanzien van [...]*', dat is opgesteld door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en Staatsbosbeheer, wordt ingevuld. Bij de uitvoering van de werkzaamheden geldt dezelfde uitvoeringsrichtlijn als bij regulier en groot onderhoud. Aanvullend daarop kan vanuit het protocol de aanbeveling worden gegeven voor:

- Opstellen van een verstoringskaart voor routebepaling werkzaamheden.
- Archeologische begeleiding van de uitvoeringswerkzaamheden.
- Uitzetten van bodemboringen, geofysisch onderzoek en/of archeologische opgravingen.
- Begeleiding van archeologische vrijwilligersgroepen (bijvoorbeeld vanuit de AWN).

Voor het zoeken (van vrijwilligers) met een metaaldetector hebben we aparte richtlijnen opgesteld. Zie daarvoor bijlage 6.

Groen erfgoed

Regulier en groot onderhoud groene (Rijks)monumenten

Het onderhoud van onze groene (Rijks)monumenten wordt hoofdzakelijk uitgevoerd door onze eigen buitendienst en/of door lokale aannemers. Voor onderhoud aan groene (Rijks)monumenten heeft de Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM) richtlijnen opgesteld in hun *'URL 6010 Hovenierswerk historische tuinen en parken. Versie 1.0 (2016)'*. Wij volgen deze uitvoeringsrichtlijn. Bij werkzaamheden door onze eigen buitendienst geschiedt directievoering op de richtlijnen door de beheerder. Bij uitbesteding van de werkzaamheden is de erfgoedsspecialist verantwoordelijk voor het beschrijven van/verwijzen naar de richtlijnen in de werkbeschrijving. Bij beiden beoordeeld de erfgoedsspecialist de kwaliteit van de uitgevoerde werkzaamheden. Deze rapporteert jaarlijks de bevindingen in de update van het inspectierapport.

NB. Op dit moment (2020) zijn er geen 'Erkende Bedrijven' voor groen erfgoed volgens de certificering van de ERM gevestigd in Overijssel. Dat geldt ook voor een andere, nieuwe ontwikkeling. Samen met stichting Scholing, Restauratie en Innovatie in de Bouw in Overijssel (RIBO) heeft de Monumentenwacht het initiatief genomen om de succesvolle Gelderse kwaliteitsregeling "Kennis + Kunde" ook in Overijssel in te voeren. Het initiatief wordt uitgewerkt door de Stichting Certificering Restauratie (SCR). Op dit moment (2020) zijn geen aannemers met de specialisatie 'Groen Erfgoed' gevestigd in Overijssel.

Restauratie groene (Rijks)monumenten

Voor restauratie van onze groene (Rijks)monumenten hebben wij ons eigen stappenplan ontwikkeld. Bij onderzoek naar onze groene (Rijks)monumenten volgen wij op hoofdlijnen de 'Richtlijnen Tuinhistorisch Onderzoek. Voor waardestellingen van groen erfgoed'. Deze zijn in 2012 door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) opgesteld en bij de Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM) bekend onder URL 6001. Vanaf 2020 nemen we een eigen aanvulling op met het opstellen van 'nieuwe, historische ontwerptekeningen'. Deze laatste hebben we ingebracht, omdat blijkt dat van de meeste van onze landgoederen het oorspronkelijke tuin- en landschapontwerp mist. Deze aanvulling moet die leemte opvullen. Onderzoek naar onze groene (Rijks)monumenten kunnen we zowel zelf doen, als ook uitbesteden aan tuinhistorische onderzoeksbureaus. Ons eigen plan van onderzoek (PVO) bestaat uit:

Stap 1a. Literatuur- en archiefonderzoek

- Bestaande literatuur bijeenzetten.
- Artikelen in tijdschriften van historische verenigingen bijeenzetten.
- Onderzoek in de archieven van Landschap Overijssel (ca. 1900-2020).
- Onderzoek in de archieven van andere instanties (ca. 1500-1950).
- Onderzoek naar historisch beeldmateriaal (foto's, Ansichtkaarten, films) (ca. 1880-2020).
- Onderzoek in historische krantendatabases (ca. 1750-1970).
- Maken van historische kaartenanalyses.

Stap 1b. Nieuw onderzoek

- Afnemen en uitwerken van interviews (ca. 1930-2020).
- Velddagen met inventariserend veldwerk.
- Historische landgoedbegrenzings opnemen.
- Maken van nieuw beeldmateriaal (foto, film en drone).

Stap 1c. Uitwerken van het onderzoek

- Digitaliseren van bijzondere, historische archiefstukken.
- Schrijven van een afzonderlijke samenvattingen.
- Vormgeven en rubriceren van nieuw(e) archief(toegangen).

Stap 2a. Waardstelling, 'nieuwe historische ontwerptekening' en een kansencatalogus

- Waardstelling aan de hand van de 'Richtlijnen Tuinhistorisch Onderzoek. Voor waardstellingen van groen erfgoed'.
- Teken van de 'nieuwe historische ontwerptekening' van de tuin- en parkaanleg.
- Velddagen met controlerend veldwerk.
- Opstellen van een kansencatalogus om in te brengen bij het schetsontwerp (SO) en het voorontwerp (VO).

Bij uitvoering van de restauratie van onze groene (Rijks)monumenten wordt dezelfde richtlijn gevolgd als bij het (groot) onderhoud, namelijk de 'URL 6010 Hovenierswerk historische tuinen en parken. Versie 1.0 (2016)' van de ERM. Bij werkzaamheden door onze eigen buitendienst geschiedt directievoering op de richtlijnen door de beheerder. Bij uitbesteding van de werkzaamheden is de erfgoedsspecialist verantwoordelijk voor het beschrijven van/verwijzen naar de richtlijnen in de werkbeschrijving. Bij beiden beoordeeld de erfgoedsspecialist de kwaliteit van de uitgevoerde werkzaamheden. Deze rapporteert jaarlijks de bevindingen in de update van het inspectierapport.

Gebouwd erfgoed

Regulier en groot onderhoud gebouwde (Rijks)monumenten

Het onderhoud van onze gebouwde (Rijks)monumenten wordt met name uitbesteed aan aannemers. Dit kunnen zowel 'Erkende Bedrijven' van de ERM, 'Kennis + Kunde'-bedrijven van de SCR als niet-gecertificeerde aannemers zijn. Wij volgen hierbij hoofdzakelijk de uitvoeringsrichtlijnen (URL 2001 t/m URL 5001) zoals ze zijn opgesteld door de ERM. Zowel bij werkzaamheden door onze eigen buitendienst als bij uitbesteding van de werkzaamheden geschiedt directievoering door de rentmeester. De rentmeester is (in overleg met de erfgoedsspecialist) tevens verantwoordelijk voor het beschrijven van/verwijzen naar de richtlijnen in de offerteuitvraag. De Monumentenwacht wordt ingehuurd om tijdens de inspectierondes de kwaliteit van het onderhoud te beoordelen. Deze koppelt haar bevindingen terug in een rapportage en een gesprek met de erfgoedsspecialist en rentmeester.

NB. Op dit moment (2020) zijn er tien 'Erkende Bedrijven' voor groen erfgoed volgens de certificering van de ERM gevestigd in Overijssel. De kwaliteitsregeling 'Kennis + Kunde van de Stichting Certificering Restauratie (SCR) heeft 22 aannemers in hun register opgenomen die gevestigd zijn in Overijssel.

Restauratie en ver-/nieuwbouw gebouwde (Rijks)monumenten

Bij restauratie en ver-/nieuwbouw van onze gebouwde (Rijks)monumenten geven wij de Monumentenwacht opdracht om voor ons de regierol te pakken. De Monumentenwacht zorgt ervoor dat het proces met de monumentencommissie wordt opgepakt en dat de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), het Oversticht en de aannemer aan tafel komen. Inspectierapporten, bouwhistorisch onderzoek en waardstellingen worden door de

Monumentenwacht gedaan. Onze voorkeur heeft het om dat volgens de *'Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek. Lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed'* van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) uit 2009 te doen, maar dat is niet noodzakelijk als dat in de gesprekken met de RCE en het Oversticht niet nodig wordt geacht. Bij restauratie en verbouw volgen wij de restauratieladder van de ERM:

1. Conserveren/onderhouden
2. Repareren
3. Vernieuwen
  - a) Kopiëren
  - b) Limiteren
  - c) Verbeteren

Bij uitvoering van de restauratie en ver-/nieuwbouw van onze gebouwde (Rijks)monumenten worden dezelfde richtlijnen gevolgd als bij het (groot) onderhoud, namelijk de *'URL 2001 t/m URL 5001'* van de ERM. Uitvoering kan geschieden door zowel 'Erkende Bedrijven' van de ERM, 'Kennis + Kunde'-bedrijven van de SCR als niet-gecertificeerde aannemers zijn. Voor onze wind- en watermolens geldt dat wij gespecialiseerde molenonderhoudsbedrijven inhuren. Tevens maken wij gebruik van 'Erkende Restauratieleerbedrijven' die gecertificeerd worden door de stichting Scholing, Restauratie en Innovatie in de Bouw in Overijssel (RIBO).

Bijlage 6: Metaaldetectieprotocol

1

Verbod

Verbod op zoeken met metaaldetector en magneetvissen

Voor het zoeken met een metaaldetector of magneetvissen in onze terreinen is toestemming van ons nodig als eigenaar. Landschap Overijssel heeft daarbij als uitgangspunt dat alle archeologische vondsten in situ worden bewaard. Dat geldt ook voor vondsten in de bovenste 30 cm van de bodem. Landschap Overijssel maakt daarvoor dus geen uitzondering op het speciale besluit op het opgravingsverbod uit de Erfgoedwet (2016). In de praktijk betekent dit dat er op de gronden van Landschap Overijssel voor metaaldetectie geen verschil is tussen archeologische Rijksmonumenten en de rest van onze gronden. Op al onze gronden geldt daarmee een verbod op metaaldetectie en magneetvissen. Magneetvissen is al wettelijk verboden, zowel in de bodem onder water als in het water zelf.

2

Uitzondering

Uitzondering voor onze eigen groep vrijwilligers

Landschap Overijssel maakt een uitzondering voor een aangewezen groep van onze eigen vrijwilligers, die onder leiding van een deskundig coördinator, bijvoorbeeld een lid van een AWN-werkgroep en/of de detectoramateurvereniging, op reeds verstoorde grond kan zoeken. Op deze manier wordt de professionaliteit van het zoeken geborgd. Bij verstoorde gronden valt te denken aan afgraven gronden, verspreide bagger of geploegde akkers. Aanwijzing van gronden wordt door de beheerder in samenspraak met de erfgoed specialist gedaan.

Gedragscode en richtlijnen bij uitzonderingen

Bij het zoeken worden de gedragscode en de richtlijnen van de PAN en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed gevolgd (*Metaaldetectie in Nederland*, 2019). Dat komt neer op:

Vorbereiding

- De coördinator kijkt in de gemeentelijke APV of zoeken met metaaldetectie mogelijk is op de aangewezen percelen.
- De beheerder geeft schriftelijke toestemming om binnen een tijdsperiode te zoeken op aangewezen percelen en licht de betreffende BOA in.

Zoeken

- De vinder noteert de exacte coördinaten van de vondst.
- Bij een schatvondst stopt de coördinator het zoeken belt met de gemeente, die een archeoloog inschakelt.
- Bij wapens, munitie of menselijke resten stopt de coördinator het zoeken, verplaatst niets en belt de politie.
- De vinder maakt gegraven gaten dicht en laat geen afval of vondsten achter.

Archiveren en melden

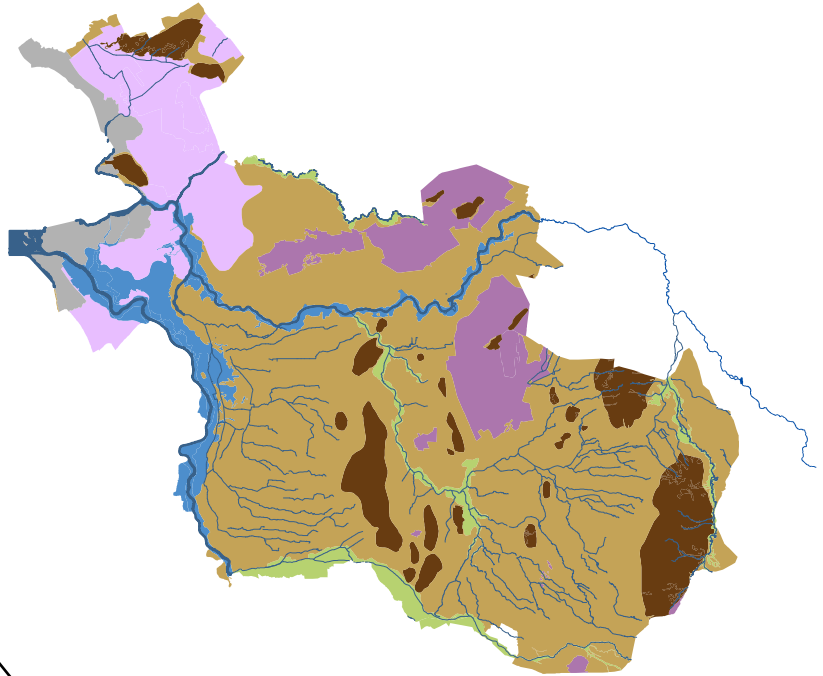
- Alle vondsten zijn volledig eigendom van Landschap Overijssel als eigenaar van de grond. Dat geldt ook voor schatvondsten.
- De coördinator stelt de beheerder en de erfgoed specialist op de hoogte van de vondsten.
- Vondsten daterend voor 1946 worden door de coördinator aangemeld bij de database PAN. PAN meldt vondsten aan NUMIS, die de munt determinaties voor PAN verzorgt.
- De belangrijkste vondsten worden door de coördinator in het depot van Landschap Overijssel of het provinciaal depot in Deventer opgeslagen.
- Van de meeste vondsten wordt alleen een foto in het digitale archief van Landschap Overijssel opgenomen. Deze vondsten zijn naderhand weer beschikbaar als eigendom voor de vinder.
- Relevante informatie wordt door de coördinator bij de regio- of provinciaal archeoloog gemeld.

3

Gedragscode

Bijlage 7: Afwegingskader bij erfgoedambities

Erfgoed

Missie

Interne ambities

Kerncompetenties

1. Missie als handelingsperspectief
2. Verantwoordelijkheid nemen
3. Verbinden van mensen en landschap
4. Ontwikkelen en vernieuwend
5. Landschap is voor iedereen dichtbij

Kerntaken

1. Beheren van eigen terreinen
2. Verwerven van eigen terreinen
3. Ontwikkelen van eigen terreinen
4. Adviseren van grondeigenaren
5. Stimuleren van inwoners/vrijwilligers
6. Betrekken van inwoners en bedrijfsleven
7. Agenderen van opgaven

Afwegingskader

Externe afwegingen

**Urgentie/
bedreiging**

**Werkveld-
deelname**

Interne afwegingen

Capaciteit

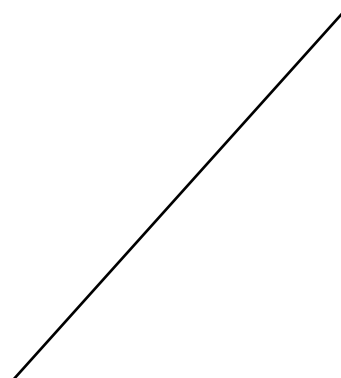
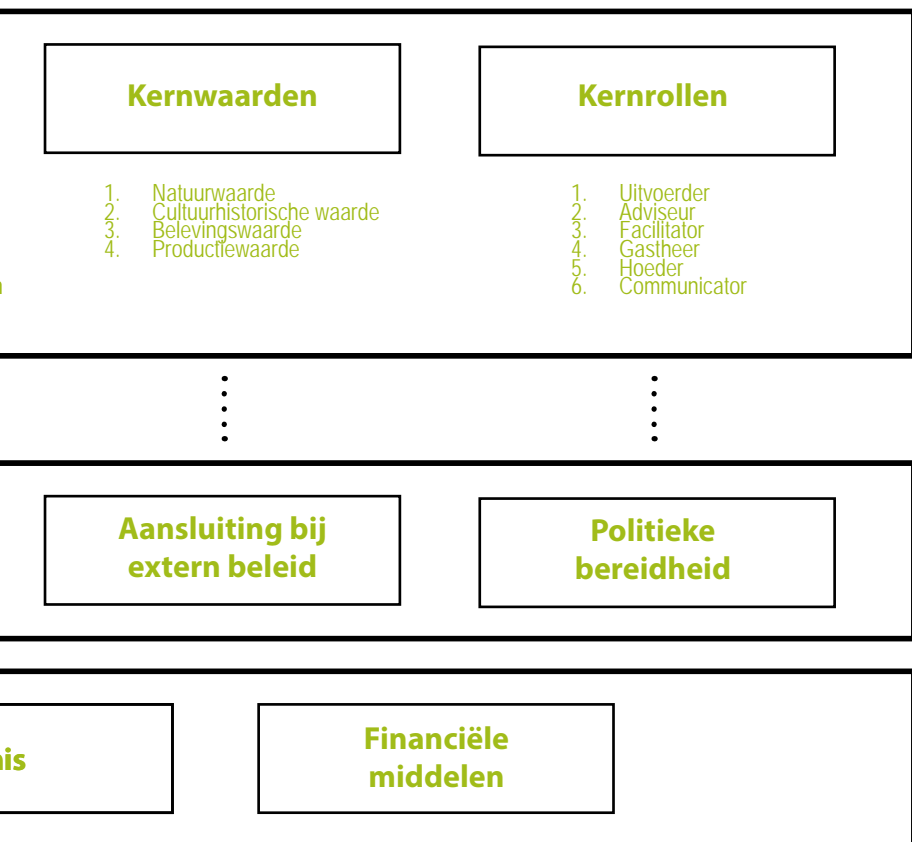
Kenn...

Uitvoerings
(2023-

7 natuurlijke landschappen, 47 cultuurlandschappen

- Stuwvallandschap
- Hoogveenlandschap
- Dekzandlandschap
- Laagveenlandschap
- Rivierenlandschap
- Zeekleilandschap
- Beekdallandschap

Missie
Landschap Overijssel beschermt, beheert en ontwikkelt het Overijsselse landschap met zijn bijzondere natuur en streekeigen historie met waarde voor mens, plant en dier om in te leven en om het te beleven.

Visie
Wij nemen onze verantwoordelijkheid en sporen anderen aan hun verantwoordelijkheid te nemen voor het Overijsselse landschap met zijn bijzondere natuur en streekeigen historie.

Beschermen, beheren, ontwikkelen en verbinden van erfgoed valt of staat met een besef van waarde voor dat erfgoed. Daarom willen we het Overijssels erfgoed blijvend onder de aandacht brengen. Zowel met als zonder monumentale status. Slechts een handjevol erfgoed is beschermd. Dat is niet erg. Het gaat erom dat we voor het onbeschermd erfgoed een vorm van bewustzijn creëren. Want de praktijk leert dat veel erfgoed wordt bedreigd of zelfs verdwijnt door het ontbreken van kennis erover. Van aardkunde en archeologie op en onder de grond, tot cultuurlandschappen en historische bouwkunst boven de grond en immaterieel erfgoed, 'los' van grond.